

Politieke peiling Ipsos I&O oktober

Rapport Ipsos I&O zetelpeiling en achtergronden
23 oktober 2024. Peiling van 18-21 oktober 2024.

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2024/250

Datum

Oktober 2024

Auteurs

Peter Kanne
Asher van der Schelde
Maartje van de Koppel
Sjoerd van Heck

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

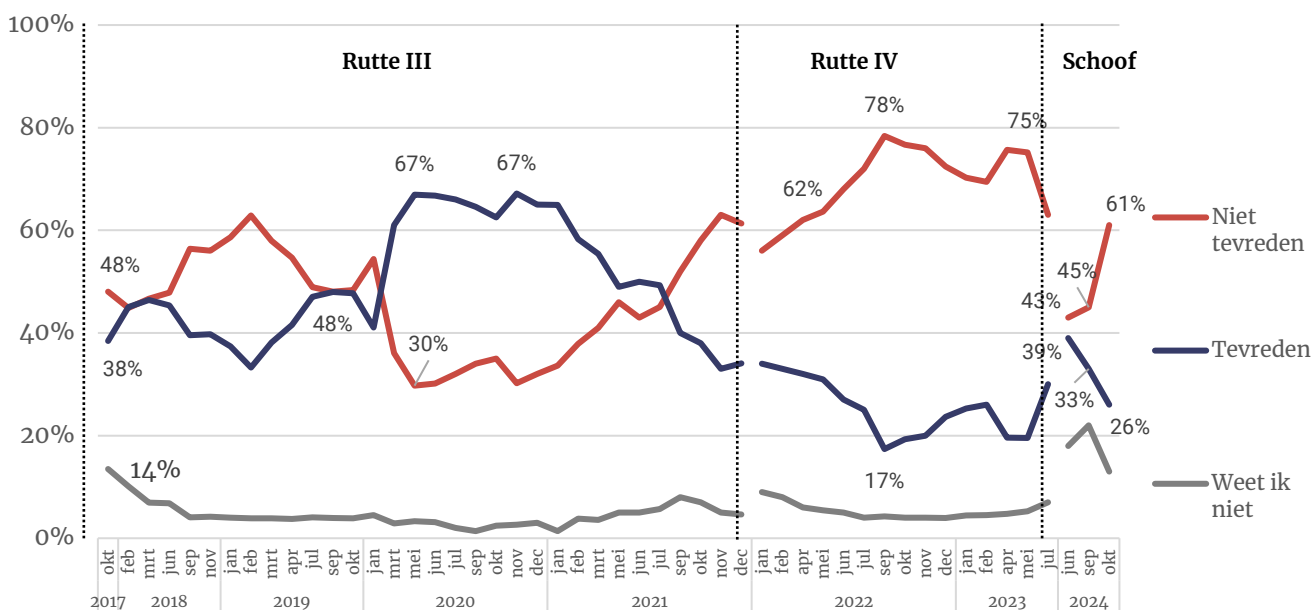
Inhoudsopgave

	Ontevreden coalitiekiezers zien geen alternatief	4
1	Ipsos I&O zetelpeiling	9
1.1	Zetelpeiling	9
1.2	Kiezersstromen vanaf TK23	11
1.3	Switchmotieven	12
1.4	Bindingskracht partijen	14
2	Bekendheid en waardering politici	15
2.1	Bekendheid ministers	15
2.2	Waardering ministers	16
2.3	Bekendheid fractievoorzitters	18
2.4	Waardering fractievoorzitters	19
3	Kabinet	20
3.1	Nog maar kwart kiezers tevreden met kabinet Schoof	20
3.2	PVV drukt stempel op dit kabinet	25
3.3	Pessimisme over effectiviteit beleidsdoelen toegenomen	26
3.4	Acceptabele en onacceptabele maatregelen	29
3.5	Onder welke voorwaarden acceptabel?	32
4	Ideologische positionering	34
4.1	Kiezer plaatst zichzelf vaker rechts dan links van het midden	34
4.2	GroenLinks-PvdA domineert bij linkse kiezer, PVV bij rechtse	36
4.3	Electoraat in anderhalf jaar tijd verder naar rechts opgeschoven	38
4.4	Partijpercepties	39
4.5	Kiezer schat zichzelf als gematigder in dan voorkeurspartij	40
5	Onderzoeksverantwoording	41

Ontevreden coalitiekiezers zien geen alternatief

De tevredenheid met het kabinet Schoof is wederom afgenomen. In juni was 39 procent van de kiezers tevreden met het kabinet, in september was dat 33 procent. Inmiddels geldt dit voor een kwart (26%). Zes op tien kiezers (61%) zijn nu ontevreden. Dat is vergelijkbaar met het aandeel dat ontevreden was met het kabinet Rutte IV nadat het enkele maanden van start was gegaan (62% in april 2022). Bij Rutte III lag de tevredenheid langer om en boven 40 procent, in de coronaperiode oplopend tot zelfs 67 procent.

Figuur 1: Tevredenheid met regeringen Rutte III, Rutte IV en Schoof

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

Ook onder kiezers van coalitiepartijen neemt het enthousiasme af. PVV-kiezers zijn nu in 65 procent van de gevallen tevreden met het kabinet (was 81% in juni). Ook kiezers van BBB (van 86% naar 58%), NSC (van 69% naar 42%) en VVD (van 59% naar 36%) zijn nu veel kritischer.

Manier van samenwerken kan kiezer niet bekoren

Coalitiekiezers zijn gefrustreerd over het gebrek aan daadkracht en samenwerking, on vervulde beloftes (al worden deze beloftes zelden expliciet benoemd) en de (vermeende) incompetentie van ministers. Kiezers van oppositiepartijen klagen over de chaos en onbekwaamheid van bewindslieden, met name van de PVV en BBB. Links-progressieve kiezers missen de aandacht voor thema's als bestaanszekerheid, klimaat en natuur. Twee opvallende punten zijn de klachten van BBB- en PVV-kiezers over het "dwarsliggende" NSC, en de mening van veel coalitiekiezers dat de linkse oppositie en pers het kabinet dwarsbomen.

Scepsis over behalen mogelijke beleidsdoelen

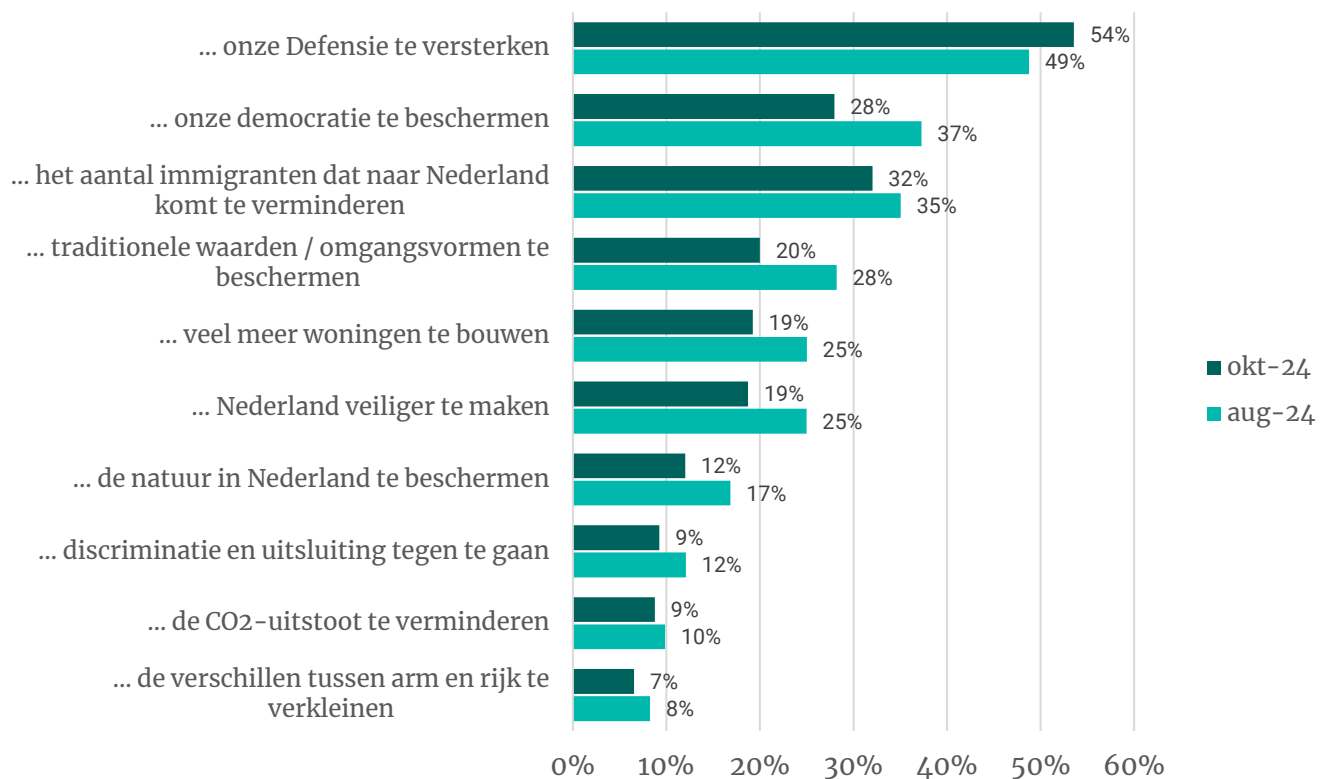
Veel kritiek aan het adres van de regering is proces-gerelateerd (in het bijzonder de manier van samenwerken) maar ook inhoudelijk groeit de scepsis. Net als in augustus legden we een tental

mogelijke beleidsdoelstellingen voor met de vraag in hoeverre men verwacht dat het kabinet erin zal slagen deze te bereiken.

Over slechts één beleidsdoel (Defensie versterken) denkt een meerderheid van de kiezers dat het dit kabinet zal lukken. Op andere terreinen is veel meer scepsis. Zo denkt een derde (32%) dat dit kabinet erin zal slagen het aantal immigranten dat naar Nederland komt te verminderen. Op een aantal terreinen (beschermen democratie, traditionele waarden beschermen, veel meer woningen bouwen, Nederland veiliger maken) is het vertrouwen in de effectiviteit van de regering nog lager en bovendien afgenomen ten opzichte van augustus.

Figuur 2: In hoeverre verwacht u dat het kabinet erin slaagt om onderstaande te bereiken? Ik denk dat het kabinet van PVV, VVD, NSC en BBB erin slaagt...

Getoond in figuur: % 'gaat zeker/waarschijnlijk lukken', in augustus en oktober. Basis: allen (n = 2.290).

Zetelpeiling: verlies coalitiepartijen op langere termijn (nu samen nog 68 zetels)

Ten opzichte van 23 september vinden geen significante wijzigingen plaats in de zetelpeiling. Als we echter een iets langere tijdsspanne aanschouwen, zien we wel degelijk enkele ontwikkelingen. In de eerste plaats zien we dat de vier coalitiepartijen samen nu nog 68 zetels halen (wat geen Kamermeerderheid zou zijn), waar dat bij de verkiezingen in november vorig jaar nog een ruime meerderheid van 88 was. Een verlies van 20 zetels.

De partij van Geert Wilders is met 38 virtuele zetels nog altijd veruit de populairste partij van het land, nu ongeveer gelijk groot als het verkiezingsresultaat in november (37). Maar in mei noteerde de PVV nog 47 zetels in onze zetelpeiling, een daling van 9 zetels.

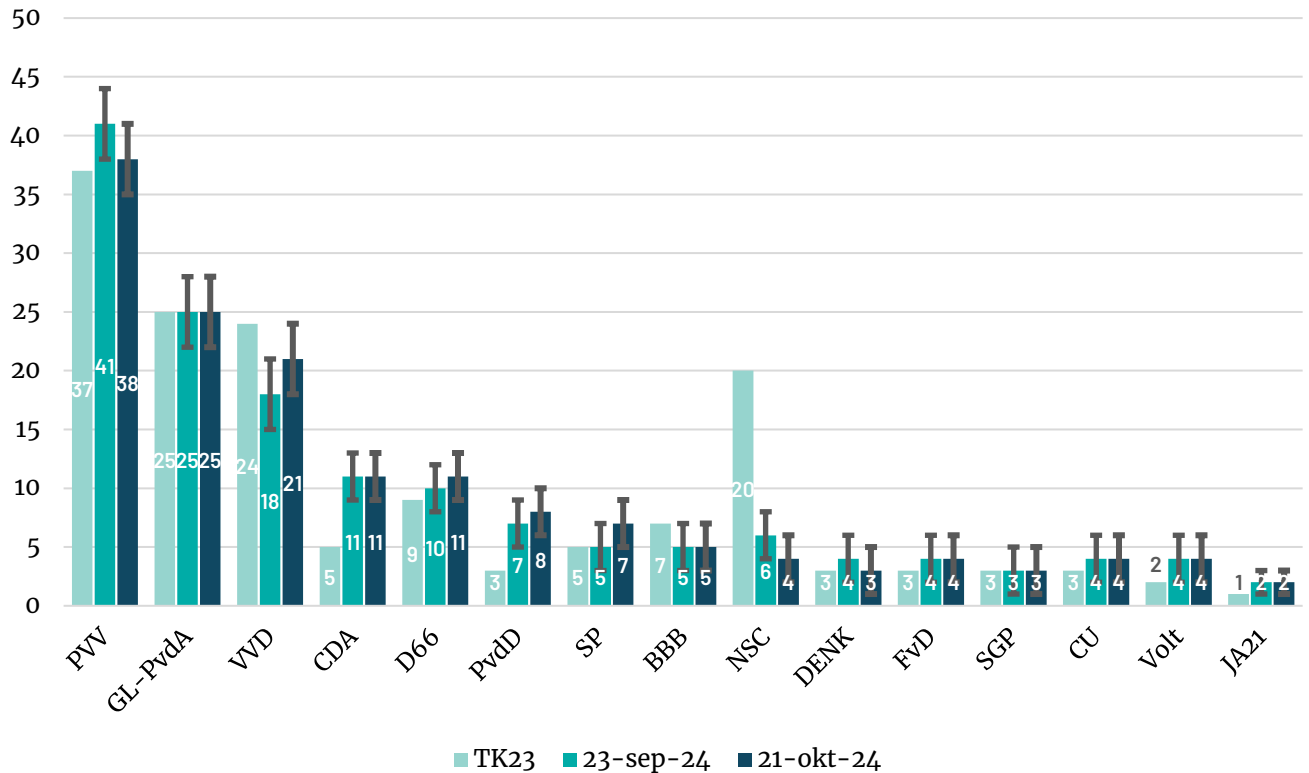
Van de coalitiepartijen levert vooral NSC zetels in: van 20 in november naar 4 nu, een verlies van 16 zetels. De VVD stond lang op fors verlies maar herstelt zich enigszins: nu 21 zetels, een virtueel verlies van 3 zetels ten opzichte van november.

Twee partijen groeien: Het CDA gaat van 5 naar 11 zetels (+6), de PvdD van 3 naar 8 (+5).

Figuur 3: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 21 oktober 2024 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.143).

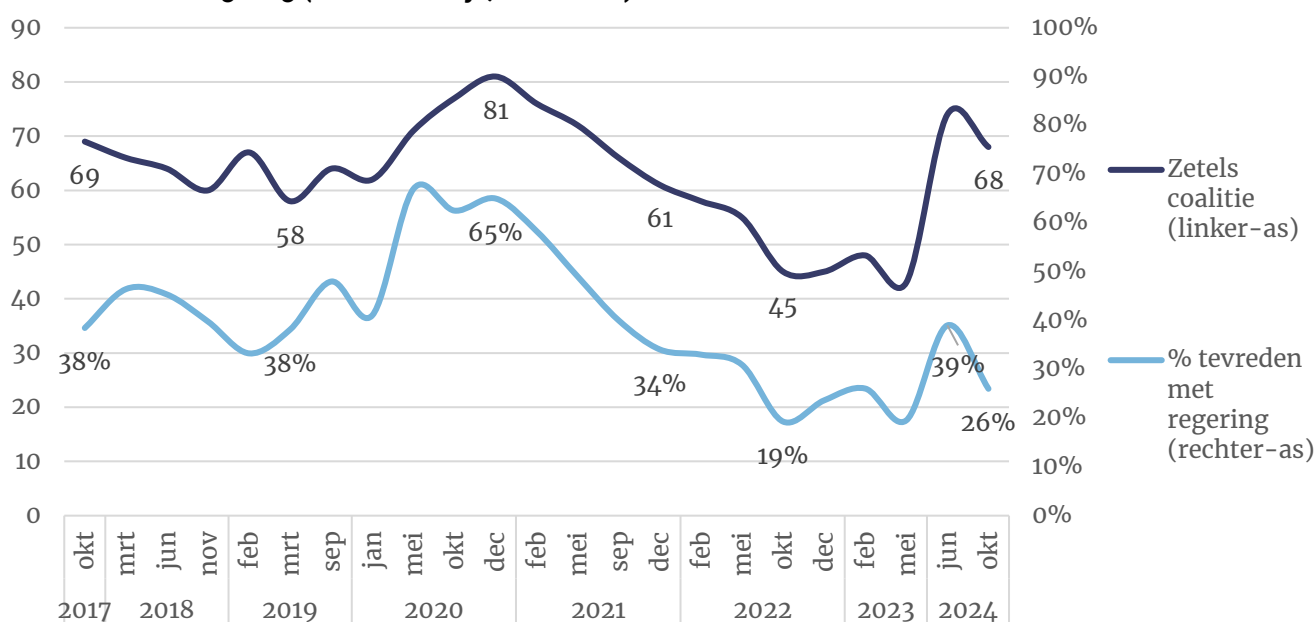

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

Historisch perspectief: lage tevredenheid gaat doorgaans gepaard met verlies coalitiepartijen

Normaal gesproken leidt een lage tevredenheidsscore voor de regering tot zetelverlies voor de regerende partijen. Toen in oktober 2022 slechts 19 procent van de kiezers tevreden was over Rutte IV kon de coalitie rekenen op 45 virtuele zetels, andersom waren dit er 81 toen de tevredenheid erg hoog was in december 2020 (65% was destijds tevreden). Daarom zou men logischerwijs verwachten dat de coalitiepartijen er in deze peiling slechter uit zouden komen dan nu het geval is.

Figuur 4: Gezamenlijke zetelstand coalitiepartijen in peilingen Ipsos I&O (donkerblauwe lijn, linker-as) en tevredenheid met regering (lichtblauwe lijn, rechter-as)

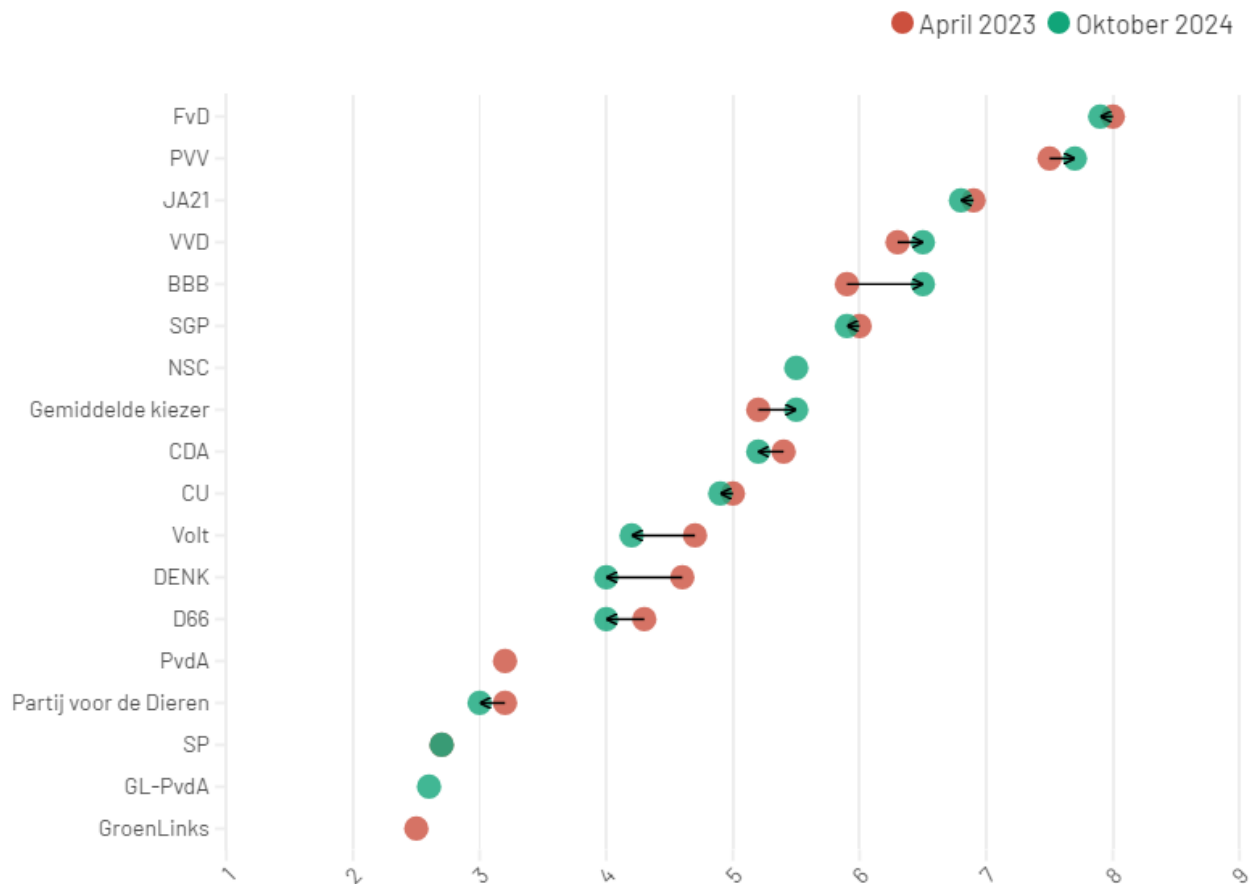

Waarom blijft fors zetelverlies voor de coalitie nu uit?

De voorgaande kabinetten Rutte (vooral II, III en IV) waren midden-kabinetten, waarin centrumlinkse en centrumrechtse partijen samenwerkten. In een dergelijke constellatie is het voor ontevreden coalitiekiezers eenvoudig hun heil elders te vinden: aan de linker- en rechterzijde zijn immers voldoende alternatieven. Het huidige kabinet Schoof heeft een duidelijke rechtse signatuur waardoor er minder uitwijkroutes voor handen zijn. Op rechts zijn er geen electorale uitdagers van betekenis en partijen op links staan te ver van de coalitiekiezer af.

Een goed voorbeeld daarvan is GroenLinks-PvdA. Veruit de grootste oppositiepartij. Toch slaagt GL-PvdA er niet in ontevreden coalitiekiezers naar zich toe te trekken. Onderstaande figuur geeft een indicatie van waarom dat het geval is. Net als in april 2023 vroegen we kiezers zichzelf en partijen op een schaal van 1 (uiterst links) tot 9 (uiterst rechts) te plaatsen met 5 als middelpunt. Ten eerste valt op dat de gemiddelde kiezer een tikkeltje naar rechts is opgeschoven (van gemiddeld 5,2 naar 5,5). Ten tweede wordt duidelijk dat GL-PvdA (2,6) nu wordt beschouwd als de meest linkse partij in de Kamer. Vóór de samenwerking tussen GroenLinks en PvdA werd eerstgenoemde partij al als meest links gezien (toen 2,5) maar was de PvdA eerder centrum-links (3,2- tussen SP en D66 in). GL-PvdA heeft zodoende de (zeer linkse) plek van GroenLinks in het (verreestste) politieke landschap overgenomen waardoor de partij als alternatief voor ontevreden coalitiekiezers een brug te ver is.

Figuur 5: Waar zou u de volgende partijen plaatsen op deze schaal, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent? Basis: allen (okt. 2023: n = 2.290).

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdagmiddag 18 tot maandagochtend 21 oktober 2024. Er was geen opdrachtgever. In totaal werkten 2.290 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. Een deel (n = 254) deed mee via PanelClix. Dit zijn voornamelijk jongeren, lager opgeleiden en respondenten met een niet-westerse achtergrond.

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van n=2.000 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

1 Ipsos I&O zetelpeiling

1.1 Zetelpeiling

Ten opzichte van 23 september vinden geen significante wijzigingen plaats in de Ipsos I&O zetelpeiling. Als we echter een iets langere tijdsspanne aanschouwen, zien we wel degelijk enkele ontwikkelingen.

In de eerste plaats zien we dat de vier coalitiepartijen samen nu nog 68 zetels halen (wat geen Kamermeerderheid zou zijn), waar dat bij de verkiezingen in november vorig jaar nog een ruime meerderheid van 88 was. Een verlies van 20 zetels.

Dit verlies is niet aan de PVV toe te schrijven. De partij van Geert Wilders is met 38 virtuele zetels nog altijd veruit de populairste partij van het land, nu ongeveer gelijk groot als het verkiezingsresultaat (37). Maar in mei noteerde de PVV nog 47 zetels in onze zetelpeiling, een daling van 9 zetels.

Van de coalitiepartijen levert vooral NSC zetels in: van 20 in november naar 4 nu, een verlies van 16 zetels. De VVD stond lang op fors verlies maar herstelt zich enigszins: nu 21 zetels, een virtueel verlies van 3 zetels ten opzichte van november.

De kiezersbewegingen – winst en verlies bij de coalitiepartijen – vinden vooral onderling plaats, maar dus niet helemaal. Wie profiteren van het coalitieverlies?

Niet: GL-PvdA, dat stationair op 25-26 zetels staat (deze maand: 25). De partij van Frans Timmermans slaagt er maar niet in te breken in het (centrum)rechts electoraat.

Wel: CDA en Partij voor de Dieren, en mondjesmaat SP en Volt. CDA gaat van 5 naar 11 zetels (+6), de PvdD van 3 naar 8 (+5).

Tabel 1.1: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 23 september 2024 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.143).

Partij	TK23	Peiling 13 mei	Peiling 17 juni	Peiling 16 september	Peiling 23 september	Peiling 21 oktober	Vershil t.o.v. 23 sept.	Vershil t.o.v. TK23
PVV	37	47	42	42	41	38	-3	+1
GL-PvdA	25	26	27	24	25	25	0	0
VVD	24	18	18	20	18	21	+3	-3
D66	9	10	11	11	10	11	+1	+2
CDA	5	7	9	10	11	11	0	+6
NSC	20	8	7	7	6	4	-2	-16
BBB	7	6	7	5	5	5	0	-2
PvdD	3	5	7	6	7	8	+1	+5
SP	5	5	5	6	5	7	+2	+2
SGP	3	4	4	2	3	3	0	0
Volt	2	4	4	4	5	4	-1	+2
DENK	3	2	3	3	4	3	-1	0
FvD	3	3	3	5	4	4	0	+1
ChristenUnie	3	4	3	4	4	4	0	+1
JA21	1	1	0	1	2	2	0	+1
Coalitie (PVV, VVD, NSC, BBB)	88	79	74	74	70	68	-2	-20

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

Tabel 1.2: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 21 oktober 2024 (percentages en zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.143).

Partij	Percentage	Marges	Zetels	Marges
PVV	24,8%	(22,8; 26,8)	38	+/- 3
GroenLinks-PvdA	16,7%	(15; 18,4)	25	+/- 3
VVD	13,5%	(12,0; 15,0)	21	+/- 3
D66	7,3%	(6,1; 8,5)	11	+/- 2
CDA	7,1%	(5,9; 8,3)	11	+/- 2
Partij voor de Dieren	5,2%	(4,2; 6,2)	8	+/- 2
SP	4,8%	(3,8; 5,8)	7	+/- 2
BBB	3,6%	(2,8; 4,4)	5	+/- 2
FvD	2,9%	(2,1; 3,7)	4	+/- 2
ChristenUnie	2,9%	(2,1; 3,7)	4	+/- 2
NSC	2,7%	(2,0; 3,4)	4	+/- 2
Volt	2,6%	(1,9; 3,3)	4	+/- 2
DENK	2,4%	(1,7; 3,1)	3	+/- 2
SGP	2,1%	(1,4; 2,8)	3	+/- 2
JA21	1,4%	(0,9; 1,9)	2	+/- 1

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

1.2 kiezersstromen vanaf TK23

Eerder constateerden we dat de coalitiepartijen samen 20 zetels inleveren. Dit wordt in sterke mate verklaard door twijfel bij voormalig NSC-, BBB- en VVD-kiezers, zij weten nu relatief vaak niet waarop te stemmen.

Als er nu opnieuw Tweede Kamerverkiezingen zouden plaatsvinden zou NSC slechts 14 procent van haar oude electoraat aan zich binden. Twee keer zoveel NSC'ers van weleer (28%) hebben nu geen stemvoorkeur. Anderen kijken vooral uit naar PVV (14%) en CDA (14%).

Slechts de helft van de BBB-kiezers van november 2023 zegt nu opnieuw op die partij te stemmen. Ruim een vijfde (22%) weet het nu niet. Overstappers kiezen relatief vaak voor de PVV (14%).

Tabel 1.3 laat duidelijk zien hoe beperkt het verkeer tussen rechts (de coalitiepartijen) en links is. GL-PvdA, de grootste oppositiepartij, wint nauwelijks kiezers van PVV, VVD, NSC of BBB. CDA en SP lukt dat enigszins, het CDA wint vooral van NSC.

Tabel 1.3: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 31 oktober 2024, naar stemgedrag TK23

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.143). Alleen partijen getoond met minstens 30 waarnemingen.

Blauw = 50% of meer op de diagonaal, rood = minder dan 50% op de diagonaal.

	Totaal	PVV	GL-PvdA	VVD	NSC	D66	BBB	CDA	SP	PvdD	FvD	SGP	CU	Volt
PVV	20%	70%		8%	14%	1%	14%		5%		2%		1%	
GL-PvdA	14%	1%	74%	2%	3%	6%		1%	11%	7%				
VVD	11%	3%	0%	59%	9%		3%	1%	1%		5%		2%	
NSC	2%			2%	14%		1%		1%					4%
D66	6%		5%	2%	2%	65%		4%	3%	2%				
BBB	3%	2%		1%	2%	2%	49%		2%					
CDA	5%	1%	1%	5%	14%	5%	5%	64%	3%				4%	
SP	5%	3%	5%	2%	4%	3%	2%	3%	54%	11%	2%	6%	6%	
DENK	2%	1%	1%		1%	1%	1%	3%	1%		3%			
PvdD	4%	1%	5%		3%	1%			3%	75%				4%
FvD	2%	2%									76%			
SGP	2%						1%	3%				80%		
ChristenUnie	2%		2%		2%	1%	1%	3%				14%	84%	
Volt	2%		2%	2%	1%	2%		3%	2%	2%				83%
JA21	1%	2%			2%									
Weet ik niet	17%	12%	4%	17%	28%	11%	22%	15%	13%	3%	11%		4%	9%

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

1.3 Switchmotieven

NSC staat momenteel op een enorm verlies. Van de twintig zetels die de partij in november 2023 veroverde zijn er nu nog vier virtuele zetels over. Kiezers die NSC de rug toekeren geven aan dat ze veel van NSC verwachtten, maar de partij nu als instabiel inschatten waardoor ze het vertrouwen zijn verloren. Vaak wordt daarbij gerefereerd aan het optreden en uitvallen van Pieter Omtzigt.

Veel ex-NSC'ers hebben op dit moment geen voorkeurspartij. Ook wijken substantiële delen uit naar CDA en PVV (beide 14%). Kiezers die nu voor het CDA opteren doen dit vaak vanwege partijleider Henri Bontenbal. Hij wordt als een rustige en stabiele politicus ervaren die betrouwbaar overkomt. Ook zeggen overstappers naar het CDA hopen te op een terugkeer van het redelijke en verstandige midden dat ze hopen te vinden bij de christendemocraten.

Heb altijd CDA gestemd. Afgelopen verkiezingen aangetrokken door de ideeën van Omtzigt. Maar inmiddels weinig vertrouwen dat het goedkomt met die partij door de houding van Omtzigt en zijn kwetsbaarheid

- Zou nu CDA stemmen

Kiezers die vanuit NSC uitwijken naar de PVV hebben hele andere beweegredenen. Zij hadden erop gehoopt dat NSC een bijdrage zou leveren aan strenger asiel- en immigratiebeleid maar hebben nu het idee dat NSC dit blokkeert. Daarom wijken zij uit naar de regeringspartij die het meest vocaal is over willen beperken van asielmigratie.

Het asielbeleid van PVV, Nederlanders eerst! Bij NSC wankelt het teveel.

- Zou nu PVV stemmen

Ondanks dat de PVV nog altijd veruit de grootste partij is in deze peiling (38 zetels, één meer dan in de Tweede Kamer) neemt de steun voor de partij van Wilders wel langzaam af. Afgelopen mei peilden wij de PVV immers nog op 47 zetels. Kiezers die in de afgelopen weken de partij van Wilders de rug toekeren wijken uit naar andere partijen op rechts zoals VVD, JA21 en BBB. De meest gehoorde argumentatie voor het uitwijken naar een andere partij is dat kiezers de standpunten van de PVV toch iets te extreem vinden en daarom ook denken dat het niet realistisch is dat ze daadwerkelijk zullen worden ingevoerd.

Ik vind JA21 realistischer overkomen.

- Zou nu JA21 stemmen

Beetje rechts van de VVD kan ik mij in vinden. PVV is op sommige punten te extreem.

- Zou nu VVD stemmen

De **Partij voor de Dieren** is bezig aan een gestage opmars. Bij de Tweede Kamerverkiezingen kwam de partij uit op drie zetels. Nu zouden dat er acht zijn. Het grootste deel van de nieuwe kiezers komt van GroenLinks-PvdA vandaan. Dit zijn doorgaans kiezers die meestal op de Partij voor de Dieren stemmen maar vanwege strategische overwegingen verleden jaar uitkwamen op de linkse samenwerking. Inmiddels keert (een deel) van die kiezers terug op het oude nest. Voornamelijk vanwege de nadruk die de PvdD legt op dierenrechten.

*Stem op Groen Links/PvdA was strategisch, groot links blok tegenover de rechtse partijen
Idealistisch voel ik me meer thuis bij de Partij voor de Dieren*

- Stemde bij TK23 GL-PvdA

Ook zijn er kiezers die vanuit rechtse partij zoals NSC en PVV de overstap maken naar de Partij voor de Dieren. Deze kiezers zijn doorgaans teleurgesteld in de huidige regering en willen zich graag uitspreken voor dierenrechten.

Ze komen op voor dieren. En bij de PVV lijken het wel amateurs.

- Stemde bij TK23 PVV

De meeste zetels worden gewonnen door het CDA (van 5 naar 11). De grootste groep kiezers is afkomstig van NSC. Maar ook voormalig VVD'ers maken de overstap. Net als ex-NSC'ers roemen zij partijleider Bontenbal vanwege zijn rustige overkomen en nadruk op fatsoen en moraal. Het gematigde profiel van de partij kan overstappers bekoren.

Dhr Bontebal komt betrouwbaar en eerlijk over. NSC valt me erg tegen omdat Omtzigt toch niet doet wat ik had gehoopt.

- Stemde bij TK23 NSC

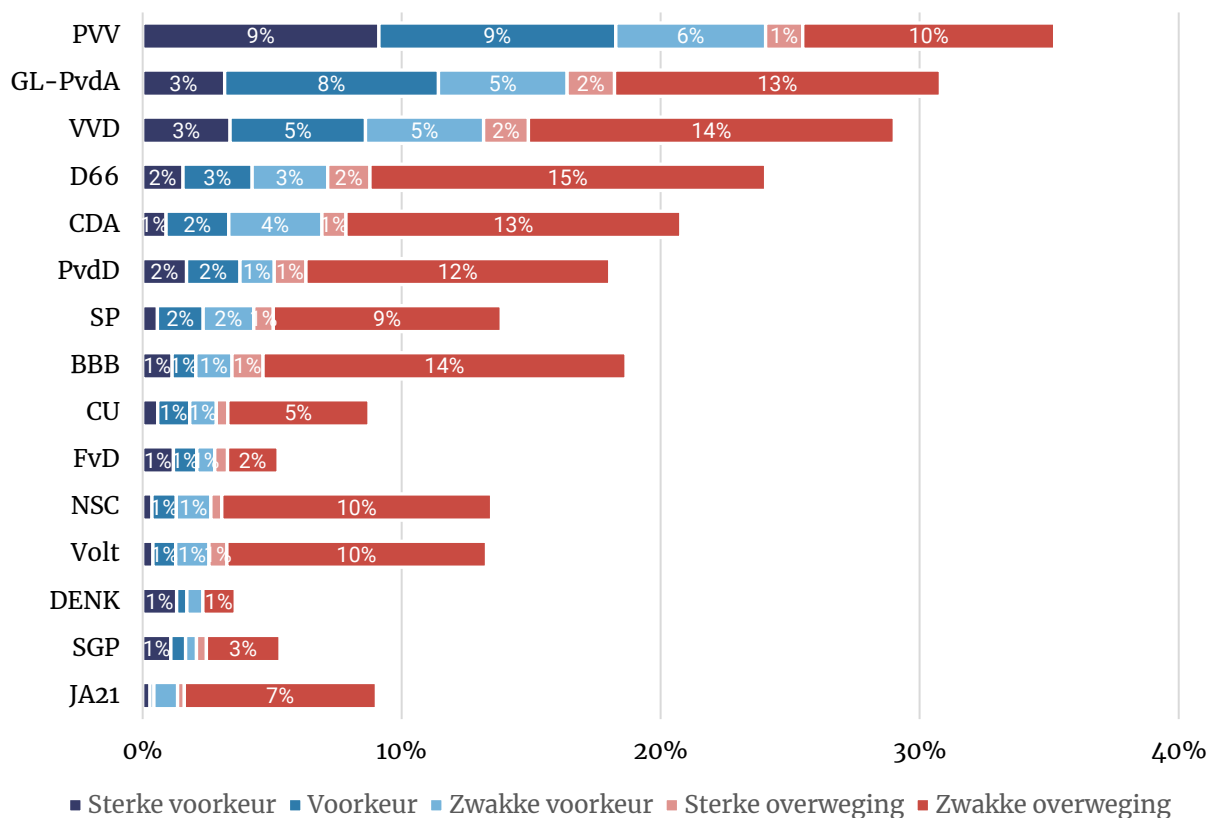
CDA is realistisch. Niet populistisch of extreem. VVD regeert met populisten wat ik niet goed vind.

- Stemde bij TK23 VVD

1.4 Bindingskracht partijen

Onderstaande figuur toont de bindingskracht van de politieke partijen in de Tweede Kamer. De blauwe balken geven aan welk percentage kiezers een eerste voorkeur heeft voor een partij. Hoe donkerder het blauw, hoe sterker de voorkeur. De rode balken zijn kiezers die een voorkeur hebben voor een andere partij, maar ook deze partij overwegen. Ook hier geldt weer: hoe roder, hoe sterker een partij wordt overwogen. Zo zien we dat de PVV bij 35 procent van de kiezers in de keuzeset zit.

Figuur 1.2: Bindingskracht politieke partijen
Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 2.143).

2 Bekendheid en waardering politici

2.1 Bekendheid ministers

We legden de namen van de ministers voor en vroegen of men deze namen kent. Alleen de naam werd getoond, niet de partij of het ministerie.

Dick Schoof is de bekendste minister, hij is net als eind september bij circa acht op de tien (79%) bekend. Dan volgt Mona Keijzer (Volkshuisvesting & RO, BBB).

Marjolein Faber (Asiel & migratie, PVV), Fleur Agema (VWS, PVV), Femke Wiersma (Landbouw, visserij & VZ, BBB), Barry Madlener (Infra en waterstaat, PVV) en Reinette Klever (Buitenl. handel en Ontw. Hulp, PVV) werden alleen iets bekender. Onder de PVV-bewindslieden genieten Faber en Agema de grootste bekendheid, beiden bij twee derde van de Nederlanders (resp. 67% en 66%).

Minister van Financiën Eelco Heinen (VVD), die direct na de Algemene Beschouwingen zijn bekendheid zag toenemen (van 14% naar 22%) zakt nu weer iets (naar 18%).

Tabel 2.1: Bekendheid ministers

'Hieronder ziet u de namen van personen die minister (lijken te) worden. Welke daarvan kent u?'

Basis: allen (n = 2.290). *Aan respondenten werd alleen de naam getoond, niet de partij of het ministerie.

	17 juni '24	16 september '24	23 september '24	21 oktober '24
Dick Schoof (partijloos, AZ, premier)	44%	70%	78%	79%
Mona Keijzer (BBB, Volkshuisvesting, RO)	76%	75%	76%	77%
Marjolein Faber (PVV, Asiel en migratie)	27%	59%	64%	67%
Fleur Agema (PVV, VWS)	57%	64%	63%	66%
Sophie Hermans (VVD, Klimaat, gr. groei)	56%	56%	55%	57%
Femke Wiersma (BBB, Landbouw)	21%	45%	45%	50%
Barry Madlener (PVV, Infra en Waterstaat)	11%	22%	19%	25%
Reinette Klever (PVV, Buitenl. handel en Ontw. hulp)	5%	13%	14%	19%
Eppo Bruins (NSC, Onderwijs, C&W)	11%	15%	17%	18%
Eelco Heinen (VVD, Financiën)	6%	14%	22%	18%
Eddy van Hijum (NSC, Sociale zaken)	11%	17%	17%	17%
Ruben Brekelmans (VVD, Defensie)	11%	18%	16%	16%
Judith Uitermark (NSC, Binnenlandse Zaken)	2%	5%	9%	10%
David van Weel (VVD, Justitie en Veiligheid)	2%	7%	11%	8%
Dirk Beljaarts (PVV, Economische Zaken)	4%	8%	8%	8%
Caspar Veldkamp (NSC, Buitenlandse Zaken)	2%	8%	9%	8%
Geen van deze	17%	12%	12%	11%

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

2.2 Waardering ministers

Eén minister wordt nu beter gewaardeerd dan in eind september: Dick Schoof. Zijn waardering daalde sinds juni, maar nu zien we een klein herstel en scoort hij een 6,3; de hoogste score onder de bewindslieden.

Bij de andere ministers zien we een aantal dalingen. Femke Wiersma (BBB), Fleur Agema (PVV), Barry Madlener (PVV) en Marjolein Faber (PVV), die wat aan bekendheid wonnen, dalen 0,3 of 0,4 punten in hun waardering. Ook Judith Uitermark levert 0,4 punt en gaat van een 6,3 in september naar een 5,9 nu.

De grootste daling zien we bij Casper Veldkamp (NSC), die van een 6,5 naar 5,7 gaat. Dit betreft wel het oordeel van een kleine groep kiezers, omdat hij slechts bij 8 procent bekend is.

Tabel 2.2: Waardering ministers

'Kunt u aangeven – met een cijfer van 1 tot 10 – hoe u elke politicus waardeert?' Basis: is bekend met minister.

	17 juni '24	16 september '24	23 september '24	21 oktober '24
Dick Schoof (partijloos, AZ, premier)	6,7	6,6	6,1	6,3
Eelco Heinen (VVD, Financiën)	6,8	6,4	6,5	6,2
Ruben Brekelmans (VVD, Defensie)	5,9	6,1	6,2	6,2
Eddy van Hijum (NSC, Sociale zaken)	6,5	6,2	6,1	6,0
Judith Uitermark (NSC, Binnenlandse Zaken)	6,2	6,6	6,3	5,9
David van Weel (VVD, Justitie en Veiligheid)	7	6,4	6	5,8
Caspar Veldkamp (NSC, Buitenlandse Zaken)	6,3	6,5	6,5	5,7
Eppo Bruins (NSC, Onderwijs, C&W)	6,3	5,8	5,5	5,5
Dirk Beljaarts (PVV, Economische Zaken)	6,5	5,5	5,5	5,3
Sophie Hermans (VVD, Klimaat, gr. groei)	5,6	5,4	5,1	5,0
Femke Wiersma (BBB, Landbouw)	6,1	5,4	5,2	4,8
Mona Keijzer (BBB, Volkshuisvesting, RO)	5,3	5,1	4,8	4,8
Fleur Agema (PVV, gezondheidszorg)	5,6	5	4,7	4,4
Barry Madlener (PVV, Infra en Waterstaat)	4,5	4,6	4,6	4,3
Marjolein Faber (PVV, Asiel en migratie)	4,1	4,8	4,5	4,2
Reinette Klever (PVV, Buitenlandse handel)	5,3	3,8	3,5	3,6

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

Opvallend is dat Faber, Agema en Uitermark (ook) bij eigen achterban aan waardering inleveren, maar dat geldt niet voor Femke Wiersma.

Fleur Agema

Fleur Agema levert waardering in, ook bij haar eigen achterban. Eind september gaven PVV-kiezers haar nog een 7,4, nu is dat een 7,0. Men geeft haar nu vooral vaker een 6 of een 7 (40%, was 30%), al nam het aandeel onvoldoendes ook wat toe (15%, was 10%). Kritische PVV'ers

vinden Agema onvoldoende zichtbaar en krachtig overkomen. Ter illustratie: “ze laat zich niet zo horen, niet heel daadkrachtig”, en “zwak in gedrag en uitstraling”.

Kiezers van andere partijen vinden haar met name ondeskundig overkomen, ze hebben het idee ‘dat ze veel roept maar weinig waarmaakt’. De daling in waardering onder PVV’ers is vergelijkbaar als bij kiezers van andere partijen.

Marjolein Faber

Ook Marjolein Faber wordt nu wat minder goed gewaardeerd door haar eigen kiezers, hoewel PVV’ers haar nog steeds met een 7,6 beoordelen (was 7,9). Ook in de open toelichtingen geven PVV-kiezers weinig kritische noten, een enkeling vindt dat ze ‘voor haar beurt spreekt’. Kiezers van andere partijen zijn een stuk kritischer geworden, vooral ook kiezers van coalitiegenoten BBB en NSC. Onder NSC-kiezers was Faber al niet populair en nu daalt haar waardering van een 4,9 naar een 3,3 (-1,6). BBB-kiezers zijn positiever over haar, maar ook bij hen daalde de waardering van een 6,9 naar een 6,0. Kritische kiezers vinden haar onprofessioneel overkomen, nemen het haar kwalijk dat ze uitspraken moet terugnemen en dat ‘ze nog niks heeft bereikt met haar beleid’. Zo schrijft een VVD-kiezer: “Totaal niet geloofwaardig. Zij zegt dingen waar ze later op terug komt. Wil dingen doen die niet kunnen of niet worden geaccepteerd.”

Judith Uitermark

Judith Uitermark behoorde in begin september nog tot de best gewaardeerde ministers, maar heeft inmiddels punten moeten inleveren. Tussen eind september en oktober daalde haar waardering van een 6,3 naar een 5,9. Opvallend is dat de grootste daling bij haar eigen NSC-kiezers plaatsvindt: van een 8,8 naar een 7,0 (-1,8). Ook bij CDA-kiezers is de daling groot (8,0 naar 6,1, -1,9), net als bij PVV-kiezers (7,3 naar 6,0, -1,3). Een PVV-kiezer schrijft: “Eerste indruk die ze mij geeft is die van een ‘sta in de weg’ voor noodzakelijke actie en volgens mij niet meer dan een marionet van Omtzigt.” Andere kiezers noemen haar met name stil en onzichtbaar, ze laat volgens hen niet het duidelijke ‘tegengeluid’ tegen Wilders horen dat ze wel hadden verwacht.

Femke Wiersma

Wiersma wordt nu onder haar eigen achterban (BBB) beter wordt gewaardeerd dan in eind september: van BBB-kiezers krijgt zij nu een 7,2, eerder was dat een 6,5. Zij geven haar nu minder vaak een onvoldoende (21% naar 8%) en vaker een 8+ (17% naar 40%).

Bij kiezers van vrijwel alle andere partijen gaat haar waardering omlaag. Onder coalitiekiezers zijn met name kiezers van NSC (6,7 naar 5,9) en PVV (6,7 naar 6,2) kritischer geworden, VVD-kiezers waren al minder enthousiast over Wiersma maar de daling is kleiner (5,7 naar 5,3).¹

---

¹ Respondenten hadden niet de mogelijkheid hun waardering van Femke Wiersma toe te lichten.

2.3 Bekendheid fractievoorzitters

Geert Wilders, Pieter Omtzigt, Caroline van der Plas, Thierry Baudet, Frans Timmermans, Dilan Yesilgöz en Rob Jetten zijn bekend bij acht tot negen op de tien kiezers.

Eind september, direct na de Algemene Politieke Beschuwingen, won Nicolien van Vroonhoven flink aan bekendheid (17% naar 38%). Nu zakt dat weer wat in en is een kwart van de kiezers (26%) bekend met haar.

Tabel 2.4: Bekendheid fractievoorzitters

'Welke van onderstaande politici kent u?' Basis: allen (n = 2.290).

	Mei 2023	Aug. 2023	Juni 2024	16 sept. 2024	23 sept. 2024	21 okt. 2024
Geert Wilders	94%	95%	96%	91%	93%	93%
Thierry Baudet	91%	92%	90%	90%	87%	88%
Caroline van der Plas	86%	88%	93%	85%	86%	88%
Pieter Omtzigt	86%	90%	93%	88%	87%	88%
Dilan Yesilgöz		77%	90%	82%	85%	85%
Frans Timmermans		84%	90%	83%	85%	85%
Rob Jetten		84%	88%	80%	83%	82%
Henri Bontenbal		48%	68%	61%	63%	62%
Esther Ouwehand	51%	55%	72%	61%	60%	60%
Joost Eerdmans	61%	63%	64%	59%	58%	60%
Laurens Dassen	36%	40%	49%	45%	45%	44%
Mirjam Bikker	22%	36%	53%	43%	47%	43%
Jimmy Dijk			25%	28%	30%	29%
Nicolien van Vroonhoven				17%	38%	26%
Stephan van Baarle			32%	24%	26%	24%
Chris Stoffer			30%	22%	25%	22%
Geen van bovenstaande			2%	5%	4%	4%

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

2.4 Waardering fractievoorzitters

Henri Bontenbal is op dit moment de best gewaarde fractievoorzitter, hij scoort een 6,3. Daarmee zet hij de positieve lijn voort die in september vorig jaar werd ingezet. Ook Mirjam Bikker (6,1), Chris Stoffer (5,6) en Joost Eerdmans (4,8) krijgen nu een betere waardering dan een paar weken terug.

Bij Geert Wilders zien we een daling. In aanloop naar de vorming van het kabinet steeg zijn waardering (van een 4,8 in september 2023 naar een 5,2 in juni 2024), maar nu is zijn waardering weer afgezakt naar het 'oude niveau': hij krijgt een 4,6. Wilders' eigen kiezers waarderen hem nog steeds goed, met een 8,5 (was 8,6). Vooral VVD- (5,3 naar 4,7) en CDA-kiezers (4,0 naar 3,5) zijn nu negatiever.

Tabel 2.6: Waardering fractievoorzitters

'Hieronder ziet u een aantal politici die u (van naam) kent. Kunt u aangeven – met een cijfer van 1 tot 10 – hoe u deze politicus waardeert?' Basis: bekend met politicus.

	Sept. 2023	Feb.	Mei	Juni	16 sept.	23 sept.	21 okt.
Henri Bontenbal	5,0	5,9	5,8	6,2	6,1	6,1	6,3
Mirjam Bikker	5,3	5,5		5,8	5,9	5,5	6,1
Jimmy Dijk		5,9		6,0	5,7	5,3	5,6
Chris Stoffer					5,1	5,2	5,6
Laurens Dassen					5,2	4,9	5,2
Caroline vd Plas	5,6	5,5	5,0	5,2	5,2	4,9	5,1
Dilan Yesilgöz	6,2	5,1	5,1	5,5	5,4	5,0	5,0
Nicolien van Vroonhoven					5,6	4,7	5,0
Rob Jetten					5,1	4,8	5,0
Esther Ouwehand					4,9	4,6	4,9
Joost Eerdmans					4,7	4,4	4,8
Pieter Omtzigt	7,3	5,5	5,3	5,6	5,2	5	4,8
Geert Wilders	4,8	5,2	5,0	5,2	5	4,9	4,6
Frans Timmermans	4,8	4,5	4,3	4,4	4,4	4,3	4,4
Stephan van Baarle	5				3,9	3,8	4,0
Thierry Baudet	5,3				2,3	2,5	2,4

Bron: Ipsos I&O, 21 oktober 2024

3 Kabinet

3.1 Nog maar kwart kiezers tevreden met kabinet Schoof

Een kwart (26%) van alle kiezers is op dit moment tevreden met het kabinet Schoof, 61 procent is dat niet.

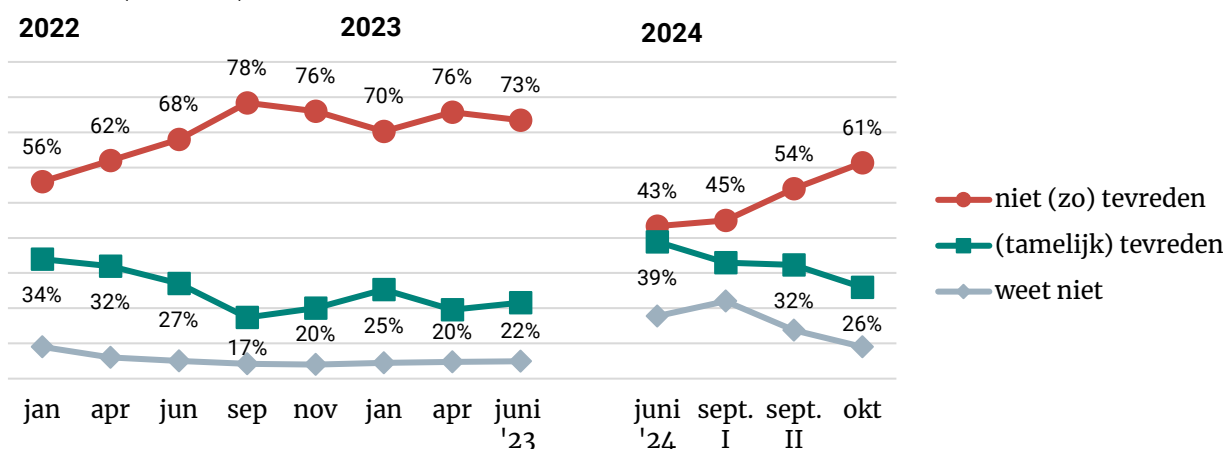
In mei, na de presentatie van het hoofdlijnenakkoord maar voordat de ministersploeg bekend was, waren kiezers nog behoorlijk enthousiast over het nieuwe kabinet van PVV, VVD, NSC en BBB. De helft (50%) gaf aan heel of tamelijk tevreden te zijn, terwijl 39 procent ontevreden was. Toen was er echter nog geen ministerploeg of uitgewerkt regeerprogramma. In juni – toen de ministers bekend waren – was de tevredenheid al aanzienlijk gedaald (naar 39 procent). Eind september daalde het tevredenheidscijfer verder, naar 32 procent. Nu, na ruim honderd dagen regeren, is dus nog 26 procent tevreden.

Het aandeel dat niet zo of helemaal niet tevreden is steeg van 43 in juni naar 61 procent nu. Het aandeel 'weet ik niet' lag vorige maand op 22 procent en daalt nu naar 9 procent.

De tevredenheid met Schoof I is nog steeds iets groter dan dat met Rutte IV in 2023 (in de laatste maanden voor de kabinetsval was driekwart ontevreden). Het ligt nu iets lager dan dat van Rutte IV nadat het drie maanden regeerde (april 2022: 32% tevreden, 62% ontevreden).

Figuur 3.1: Hoe tevreden of ontevreden bent u met het kabinet Schoof (van PVV, VVD, NSC en BBB)?

Basis: allen (n = 2.290).

Minder dan helft NSC- en VVD-kiezers is nog tevreden

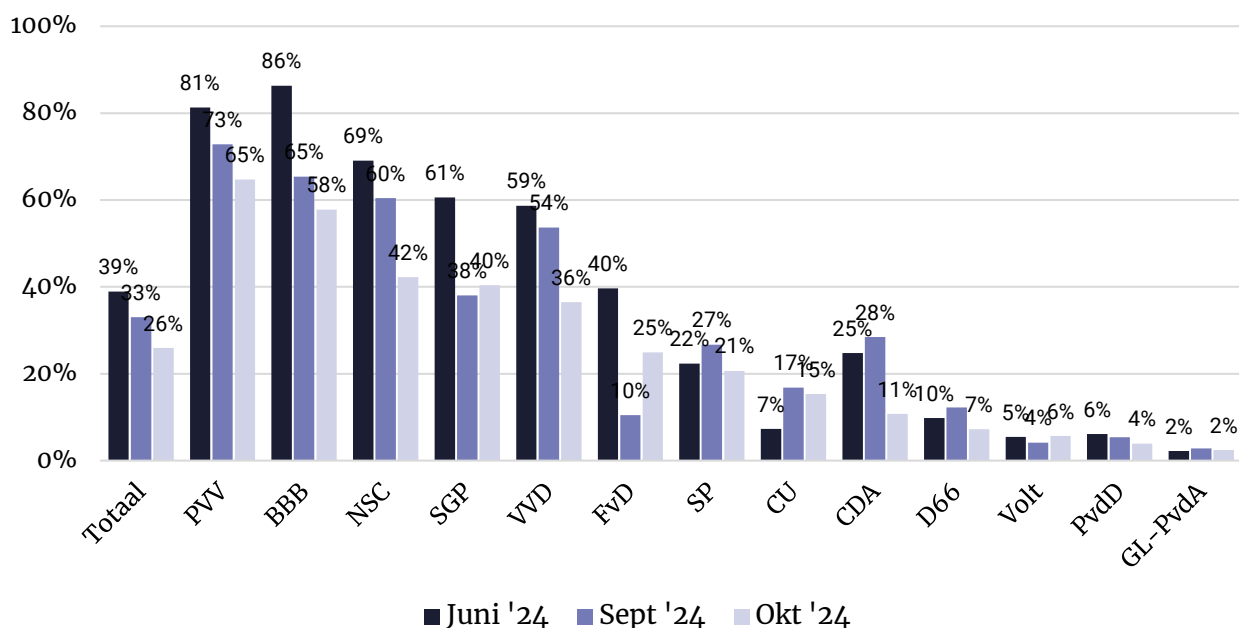
Hoewel kiezers van de vier coalitiepartijen het meest tevreden zijn, zien we ook onder hen het enthousiasme gestaag afnemen. Het meest tevreden zijn nog steeds de PVV-kiezers, maar ook hier nam de tevredenheid af: van 81 procent in juni naar 65 procent nu. Kiezers van BBB waren in juni nog het meest tevreden, maar van hen is nu nog 58 procent tevreden.

Van de NSC- en VVD-kiezers is een minderheid nog tevreden (42% en 36%, waar dat in juni nog 69 en 59% was).

Het meest ontevreden zijn nog steeds kiezers van GL-PvdA, Volt, PvdD, D66 en ChristenUnie. CDA-kiezers, van wie eerst nog ruim een kwart tevreden was, zijn dat nu nog maar zelden (11%).

Figuur 3.2: Hoe tevreden of ontevreden bent u met het kabinet Schoof (van PVV, VVD, NSC en BBB)?

Basis: allen (n= 2.290). Getoond in figuur: aandeel 'tevreden', uitgesplitst naar huidige politieke voorkeur.

Waarom zijn kiezers niet tevreden?

Als we kijken naar ontevreden kiezers van de coalitiepartijen zien we vooral frustratie met het gebrek aan daadkracht en samenwerking. De meeste mensen vinden dat er (nog) weinig gepresteerd wordt. Beloftes worden vooralsnog niet ingelost (al worden de beloftes zelden expliciet benoemd). De schuld daarvoor wordt gelegd bij incapabele ministers en de leiders van de andere partijen. VVD-, NSC- en BBB-kiezers vinden vaak dat Wilders wel erg veel macht heeft, terwijl PVV-kiezers vinden dan NSC en VVD de zaak traineren, of zoals een PVV-kiezer het formuleert: 'Op Wilders na allemaal een stelletje lamzakken'.

Kiezers van de oppositiepartijen beklagen zich eveneens over de chaos. Ze mopperen over de – in hun ogen – niet bekwame bewindslieden (met name die van PVV en BBB) en geven ook inhoudelijk argumenten. Veel links-progressieve kiezers vinden het niet goed dat het alleen nog maar over immigratie en asiel gaat en niet over – bijvoorbeeld – bestaanszekerheid, het klimaat of de natuur.

Twee dingen vallen verder nog op:

- 1 BBB- en PVV-kiezers beklagen zich over het 'dwarsliggende NSC'
- 2 Veel coalitie-kiezers vinden dat de linkse oppositie en linkse pers dit kabinet dwarsbomen

Hieronder per kiezersgroep een aantal illustrerende citaten.

VVD-kiezers

- *Chaos. Alles wat ze doen is voor de show. Na heel lang lullen zal het of op oude voet doorgaan met de wetten van voor de verkiezingen of we gaan opnieuw stemmen waarbij de hele show opnieuw begint, met groter gevaar, namelijk dat Wilders een meerderheid heeft.*
- *Alleen ruzie en grote woorden. Bereiken niets. Veel onervaren PVV'ers.*
- *Alles is te wankel, men vertrouwt elkaar niet. veel te veel fouten, te voorbarige toezeggingen*

- De discussies die ik gezien heb zijn tenenkrommend slecht qua niveau. Waar gaat dit over vraag ik me af. Ga besturen. En de ideeën zijn behoorlijk stompzinig allemaal
- De meeste speerpunten zoals beloofd in campagnes zijn nog niet uitgewerkt of aan bod gekomen. Ik had verwacht dat het nieuwe asiel beleid snel doorgevoerd zou worden.
- Ik zie geen eenheid, NSC zie ik sowieso niet terug. Ik denk dat de standpunten te ver uit elkaar liggen om er goed voor de mensen te zijn. Er moet teveel worden afgestemd ipv gestemd. Omtzigt is een echte aanfluiting in het geheel geweest.

NSC-kiezers

- Het gedoe met de PVV ministers ben ik helemaal zat. De manier zoals Geert Wilders dit kabinet dicteert is helemaal van de gekke.
- Ben verbaasd over hoe alles verloopt, teleurstellend. De rol van PVV is beschamend, ondeskundig.
- De term "Extra-Parlementair" heeft nog lang niet de betekenis welke Omtzigt destijds heeft bedacht. Wilders domineert nog bijna de gehele politieke besluitvorming, terwijl hij slechts over 1/4 van het aantal kamerzetels beschikt. Het zal zeker nog een hele tijd duren voor die nieuwe "extra-parlementaire jas" ons past?!

PVV-kiezers

- Door tegenwerking van NSC worden dingen tegen gehouden en VVD is ook niet altijd duidelijk omdat ze altijd willen regeren dus met alle winden meewaaien
- Het kabinet moet meer druk zetten op het uit faseren van asiel zoekers.
- Wilders had gewoon premier moeten worden zoals in een democratie hoort.
- Er is tot nu toe weinig verandering te zien t.o.v. de vorige kabinetten. Daarnaast lijkt het er op dat er onnodig veel tijd verspild wordt, zoals met de noodwet.
- Allemaal grote baby's. Proberen weer naar een vallend kabinet te sturen. Slecht slecht slecht.
- De bewindslieden zijn van goede wil maar de uitgebreide achterban frustreert dat
- Er is een hoop poppenkast onderling en ze zijn helemaal niet bezig met wat ze zouden moeten doen en ze doen niet wat ze zeggen.
- Er komt niets concreet van de grond. De eerste 100 dag nog niets bereikt.
- Er wordt weinig daadwerkelijk bereikt, veel gebroken verkiezingsbeloften, veel tumult
- Ik ben ontevreden over NSC dat vaak de partij is dat de andere partijen dwars ligt. Maar ik ben ook ontevreden over de oppositie dat alles afkraakt maar zelf met geen enkele oplossing komt

BBB-kiezers

- Er is niet een eenduidige stelling ze zijn het nooit met elkaar eens en maken er een zootje van.
- Het onderlinge geruzie en de rol van Pieter Omtzigt/NSC gaan irriteren. Houd je aan de gemaakte afspraken!
- Geen idee. Nog niet echt iets aantoonbaars gepresteerd
- Geert Wilders doet wat hij wil

GL-PvdA-kiezers

- Opnieuw, los van de ideologische afstand die ik voel tot het kabinet, vind ik het pijnlijk om te zien hoe weinig bekwaam het kabinet opereert. De wekelijkse relletjes die uit onkunde voort lijken te komen en het afschaffen van plannen en fondsen zonder er nieuw perspectief tegenover te zetten stemmen heel erg moedeloos.
- Opportunistische bewindslieden. Draaien goed beleid terug. Introduceren slechte maatregelen. Maar met stip bovenaan: de asiel crisis. Racisten.

D66-kiezers

- *Onrealistisch beleid, bedacht op non argumenten. Echte problemen worden doorgeschoven naar later.*
- *Het zijn een stel amateurs die alleen ophef nastreven en oog hebben voor peilingen maar geenszins bezig zijn met het oplossen van de echte problemen.*

PvdD-kiezers

- *Onkundig zootje, enkel bezig met hun eigen hachje en nul problemen opgelost voor de onderkant van de samenleving. De populistische mond vol van bestaanszekerheid tijdens de campagne maar puntje bij paaltje gaat alle lastenverlichting weer naar de multinationals.*
- *Omdat deze partijen en het regeerakkoord ingaan tegen alles wat ik belangrijk vind (milieu, dierenrechten, mensenrechten, helpen van minder vermogenden, helpen van vluchtelingen), en omdat vooral de PVV niet in het kabinet lijkt te zitten om iets productiefs te bereiken voor Nederland, maar puur voor eigen gewin, om de democratie om zeep te helpen, naar Hongaars model.*

CDA-kiezers

- *Migratie is het enige waar ze het over hebben. Het is een zootje, iedereen roept maar wat hij zin in heeft. Schoof is uiteindelijk toch maar een watje.*
- *Ik wordt helemaal gestoord van opmerkingen Geert Wilders en Caroline van der Plas. Blijkbaar is het belangrijker hoe je je profileert op social media dan daadwerkelijk beleid.*

SP-kiezers

- *Omstreden manieren zoeken om de wet te omzeilen via bv een noodwet. Verspilling van belastinggeld.*
- *Omdat ze nog niets gedaan hebben en onbetrouwbaar zijn door gedane beloftes weer terug te trekken. Daarnaast hebben ze te maken met een oppositie die de afgelopen 12 jaar, ook niets gedaan hebben en commentaar hebben op dingen die ze zelf hebben laten versloffen. Ze stemmen tegen alles om het kabinet maar te laten vallen.*

Waarom zijn kiezers wel tevreden?

Een kwart van de kiezers (26%) is dus wel tevreden over dit kabinet. Dit zijn met name kiezers van PVV en BBB en in mindere mate van NSC, VVD en SGP. Deze kiezers staan in de eerste plaats achter de plannen van het kabinet, net name de plannen om de immigratie terug te dringen. Maar het merendeel wacht af. 'Het voordeel van de twijfel' is het mantra. Veel kiezers – met name van VVD – zeggen: het is nog te vroeg om te oordelen. Echt positieve, lovende oordelen zijn er weinig.

PVV-kiezers

- *De ideeën staan mij wél aan, uitvoering loopt stroef, maar ik geef ze het voordeel van de twijfel.*
- *Het is nog veel te vroeg om een goed oordeel te kunnen geven, het kan sowieso altijd beter vandaan dat ik tamelijk tevreden heb aangevinkt. Het is logisch dat verliezende partijen tegengas gaan geven om het voor het nieuwe kabinet moeilijk te maken. En precies dat is wat ik hekel aan onze Nederlandse Politiek, i.p.v. samen werken in het belang van het land zijn ze vooral in het belang van hun eigen partij bezig en dat betekent dat de prioriteit op de verkeerde plaats ligt en dat is nooit goed voor het land en haar inwoners.*
- *Eindelijk een regering die een eind wil en kan maken aan de oneindige instroom van asielzoekers, niks tegen asielzoekers, als deze terecht asiel aanvragen, maar kanslozen moeten zo snel mogelijk terug naar land van herkomst.*

- *Beter dit dan een Links kabinet. De plannen zijn goed, maar het moet nog allemaal blijken of het uitvoerbaar is en wanneer dat gebeurt*
- *Er wordt meer gedaan aan immigratie dan vorige kabinetten hebben gedaan en in positieve zin ook voor de kennis migrant, daarnaast vind ik dat er eigenlijk veel minder negatieve regelgevingen is gekomen dan de vorige kabinetsperiode.*
- *Asiel proberen ze wel wat aan te doen, hopelijk ook nog woningbouw aanpakken.*
- *De coalitie zet door ondanks de vele tegenwerkingen van linkse media, linkse partijen en zelf af en toe eigen achterban. DOORZETTEN !!!*
- *Druk bezig voor belangen Nederlandse burger. Nog geen resultaten, maar ik geef ze nog even de tijd. Nog even.*
- *Een ander geluid dan de jaren met Rutte, die in mijn ogen teveel concessies gedaan heeft in de laatste 2, om een regering te vormen.*
- *Eerst eigen mensen helpen dan de anderen pas en niet andersom.*
- *Goede ideeën, tijd nodig om onderling tot overeenstemming te komen. NSC te dwars helaas.*

BBB-kiezers

- *Er moet iets gaan gebeuren en ik denk dat deze partijen, met uitzondering van NSC, hiervoor kunnen zorgen. Ik denk dat Schoof een goede premier is en prioriteiten kan stellen maar ook met zijn vuist op tafel kan slaan als NSC de verveelde kleuter uithangt*
- *Nu heb ik het gevoel dat er veel mensen zitten die verstand van zaken hebben. Dat was het grote probleem bij het oude kabinet.*
- *Tot nu toe houden ze het vol en ik vind het goed dat ze het proberen. Alleen NSC valt mij tegen.*
- *Wat ze willen is goed, maar die schijnheilige linkse beweging dwarsboomt alles.*
- *Gezien de grote verschillen tussen de partijen gaat het naar mijn mening aardig goed*
- *Hopelijk verandering in de asiel problemen.*

VVD-kiezers

- *Behalve asielzoekers beleid (wat een beetje te opportunistisch is) redelijk realistisch*
- *De meeste ideeën zijn goed, maar is nog te vroeg voor te oordelen.*
- *Dit kabinet ziet dat er een asielcrisis is en geen opvangcrisis zoals de linkse partijen beweren.*
- *Eerste stappen zijn goed, moet nog blijken of het doorgaat, b.v. immigratiebeleid*
- *Er wordt duidelijk gezocht naar een oplossing voor het migratieprobleem. Dit item is toch een van de belangrijkste verkiezingsitems geweest en leeft bij veel Nederlanders.*
- *Goede initiatieven. Wordt alleen heel erg tegen gewerkt door linkse oppositie die alleen aan zichzelf denkt en niet aan landsbelang.*
- *Heeft nog niks verneukt, maar is pas net bezig dus ook niks gedaan. Beetje te vroeg om deze vraag te stellen als je een antwoord wil van iemand met verstand.*

NSC-kiezers

- *Er is een normaal tempo gekomen in het debat en communicatie, geleid door een uiterst goede en welbespraakte minister president.*
- *Er wordt aan de weg getimmerd maar de partijen zitten nog lang niet op een lijn*

SGP-kiezers

- *Het was na de verkiezingen de coalitie die wel gevormd moest worden, al zijn de partijen erg verschillend. Met 3 onervaren partijen. Ga er maar aan staan. Na een jarenlange stabiele situatie met Mark Rutte, was het te voorzien dat het wat minder stabiel zou worden. Dit kabinet moet een kans krijgen.*
- *Nog niet veel gezien, tevreden op basis van het voordeel van de twijfel.*

3.2 PVV drukt stempel op dit kabinet

Op de vraag ‘Welke partij heeft volgens u de grootste invloed op het beleid en de koers van deze regering?’ antwoordt bijna de helft (48%): de PVV. Nog eens 15 procent zegt ‘allemaal evenveel’.

Opvallend is dat kiezers van oppositiepartijen vaker dan gemiddeld de PVV aanwijzen als de dominante partij: D66-kiezers 71 procent, GL-PvdA-kiezers 70 procent en CDA-kiezers 65 procent.

Kiezers van coalitiepartij NSC vinden in 19 procent van de gevallen dat NSC zelf de grootste invloed heeft op de koers van dit kabinet. Dat is meer dan VVD- en BBB-kiezers over hun eigen partij zeggen (9% en 7%). Al wijst ook 51 procent van de NSC-kiezers de PVV aan.

PVV- en BBB-kiezers noemen de PVV juist relatief weinig: 41 en 34 procent. PVV-kiezers noemen NSC relatief vaak (uit de vorige paragraaf blijkt dat NSC vaak als dwarsligger wordt gezien). BBB-kiezers zeggen vaak: allemaal evenveel.

Tabel 3.3.1: Wat is uw indruk? Welke partij heeft volgens u de grootste invloed op het beleid en de koers van deze regering?

Basis: allen (n = 2.209). Naar huidige politieke voorkeur.

	Totaal	PVV	GL- PvdA	VVD	NSC	D66	BBB	CDA	SP
PVV	48%	41%	70%	54%	51%	71%	34%	65%	60%
VVD	9%	8%	7%	9%	8%	8%	8%	6%	4%
NSC	7%	15%	3%	8%	19%	4%	8%	6%	8%
BBB	1%	0%	1%	2%	0%	1%	7%	0%	0%
Allemaal evenveel	15%	18%	8%	14%	14%	5%	31%	12%	10%
Weet ik niet	21%	18%	11%	13%	9%	12%	12%	11%	18%

3.3 Pessimisme over effectiviteit beleidsdoelen toegenomen

Net als in augustus legden we een tiental beleidsdoelstellingen voor met de vraag in hoeverre men verwacht dat het kabinet erin zal slagen deze te bereiken.

Opnieuw is men het meest optimistisch over het ‘versterken van onze defensie’: ruim de helft (54%) denkt dat het kabinet daarin zal slagen, 13 procent denkt van niet. De rest twijfelt of weet het niet. In augustus dacht 49 procent dat dit ging lukken.

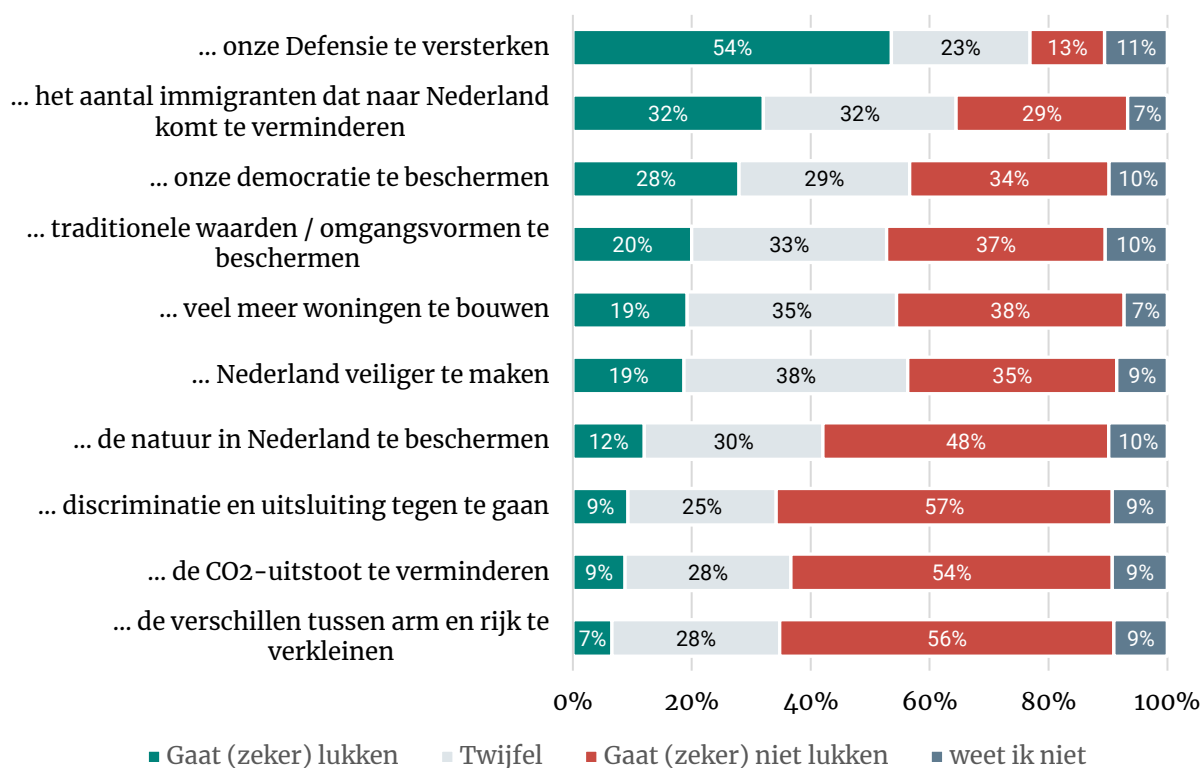
Van de overige negen voorgelegde doelen denken maximaal drie op tien dat dit zeker of waarschijnlijk gaat lukken. Eén op drie (32%) denkt dat het gaat lukken het aantal immigranten dat naar Nederland komt te verminderen, dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van augustus. Ook per achterban zijn de verschillen klein (zie figuur 3.4, 3.5 en 3.6).

Ronduit sceptisch zijn Nederlanders – rond de helft of meer denkt dat dit *niet* gaat lukken – als het gaat om het tegengaan van discriminatie en uitsluiting (57% denkt van niet, dit was 52% in augustus), het verkleinen van de verschillen tussen arm en rijk (56%), het verminderen van de CO2-uitstoot (54%) en het beschermen van de natuur (48%).

Pessimistischer nog dan in augustus zijn kiezers over het beschermen van de democratie, het bouwen van meer woningen, het beschermen van de natuur en traditionele waarden.

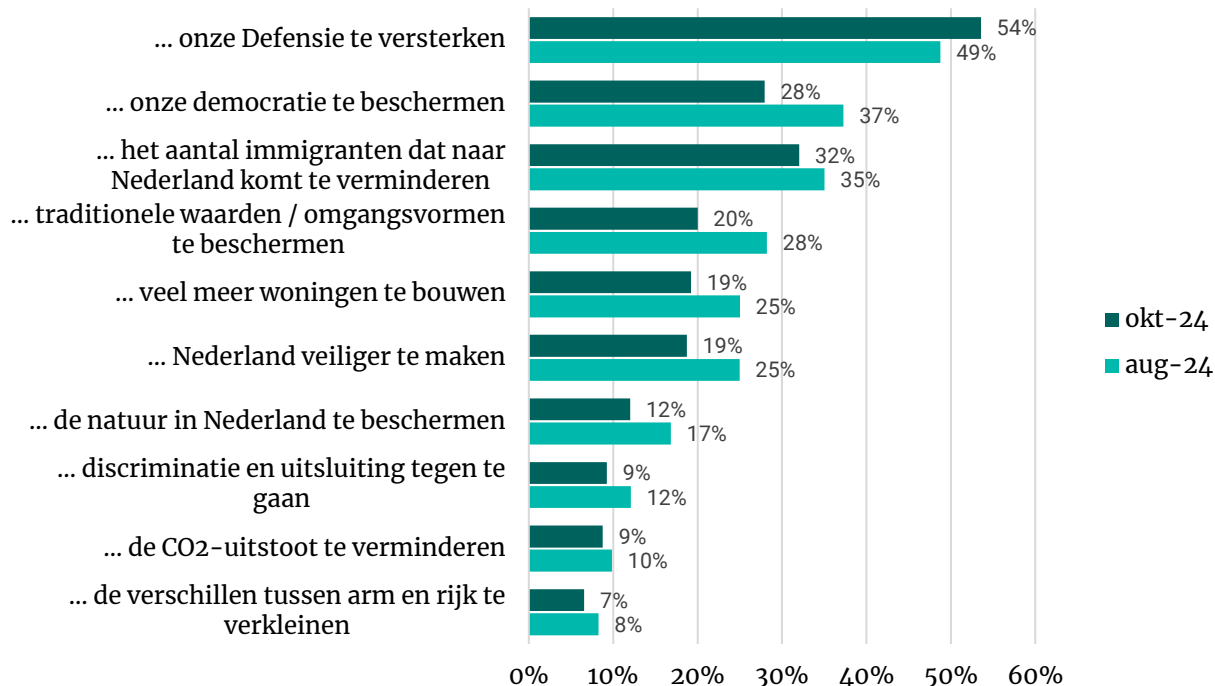
Figuur 3.3: In hoeverre verwacht u dat het kabinet erin slaagt om onderstaande te bereiken? Ik denk dat het kabinet van PVV, VVD, NSC en BBB erin slaagt...

Basis: allen (n = 2.290).

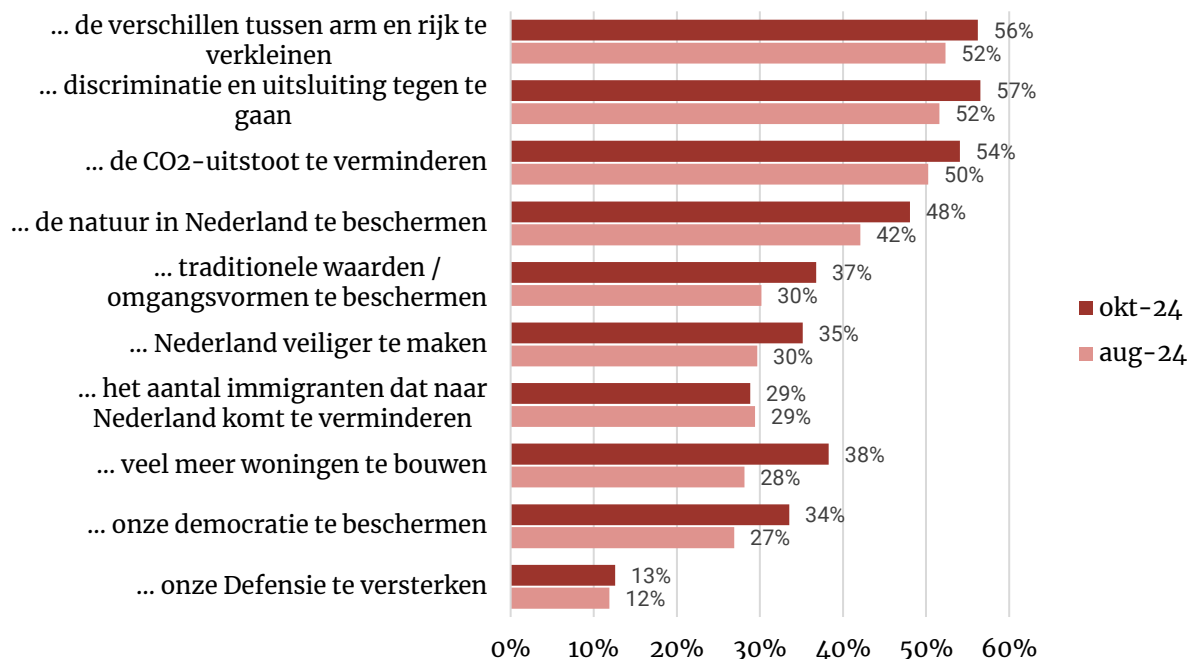
Figuur 3.4: Aandeel 'gaat zeker/waarschijnlijk lukken', in augustus en oktober

Basis: allen (n = 2.290).

Figuur 3.5: Aandeel 'gaat zeker/waarschijnlijk niet lukken', in augustus en oktober

Basis: allen (n = 2.290).

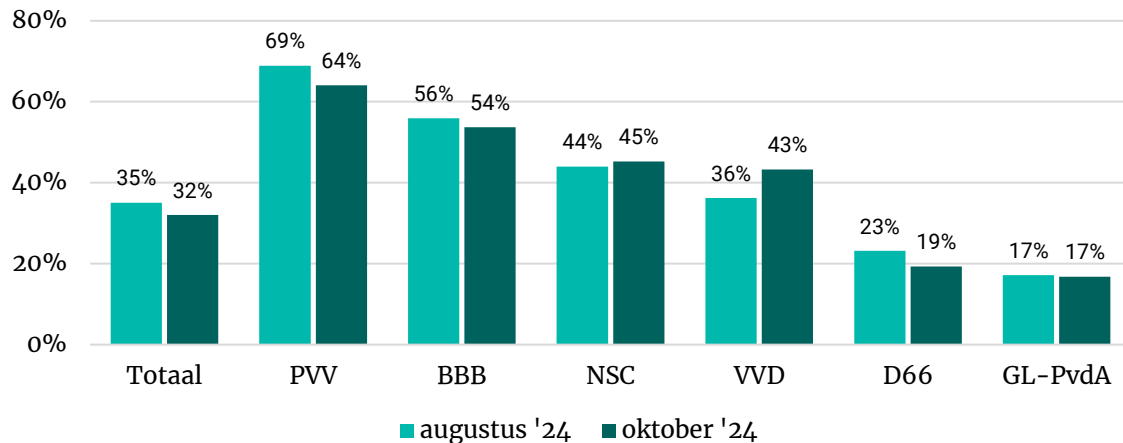

PVV- en BBB-kiezers blijven relatief optimistisch over terugbrengen immigratie

Eén op drie (32%) Nederlanders denkt dat het gaat lukken het aantal immigranten dat naar Nederland komt te verminderen. Dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van augustus (35%). Ook per achterban zijn de verschillen klein, VVD-kiezers zijn zelfs iets optimistischer geworden.

Figuur 3.6: Aandeel '... het aantal immigranten dat naar Nederland komt verminderen' > 'gaat zeker/waarschijnlijk lukken', in augustus en oktober naar huidige politieke voorkeur

Basis: allen (n = 2.290).

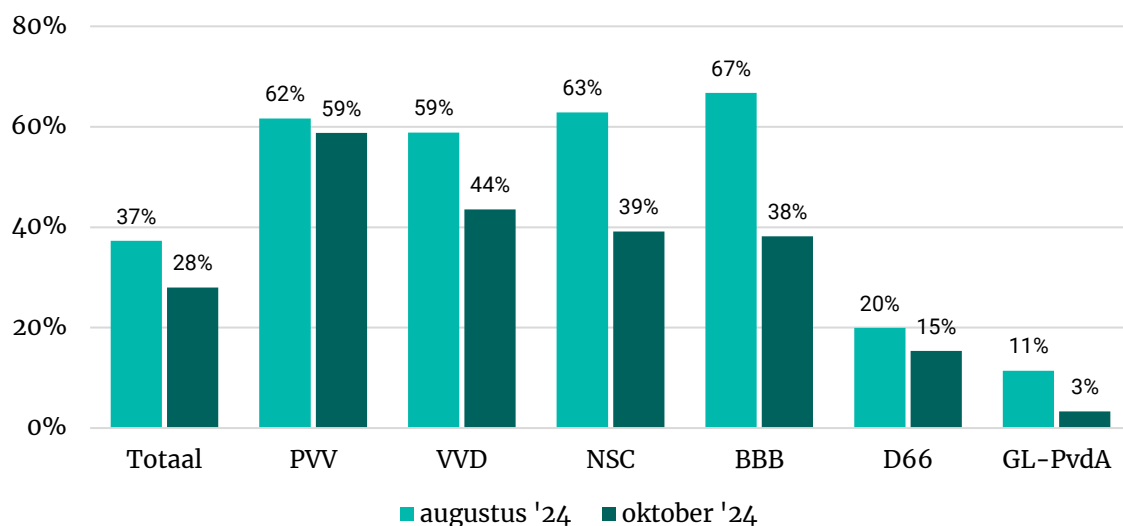

VVD-, NSC- en BBB-kiezers minder optimistisch over beschermen democratie

Nog maar 28 procent denkt dat het gaat lukken de democratie te beschermen, 34 procent denkt van niet. Dit is duidelijk een verslechtering ten opzichte van augustus (toen 37% wel en 27% niet). Met name VVD-, NSC- en BBB-kiezers zijn nu pessimistischer dan in augustus.

Figuur 3.7: Aandeel '...onze democratie beschermen' > 'gaat zeker/waarschijnlijk lukken', in augustus en oktober naar huidige politieke voorkeur

Basis: allen (n = 2.290).

3.4 Acceptabele en onacceptabele maatregelen

Spedwet voor velen acceptabel, ook voor PVV-kiezers

Om te identificeren waar voor kiezers de ‘rode lijnen’ liggen, legden we een zestal maatregelen voor en vroegen we kiezers of zij deze acceptabel, acceptabel onder voorwaarden, of onacceptabel vinden.

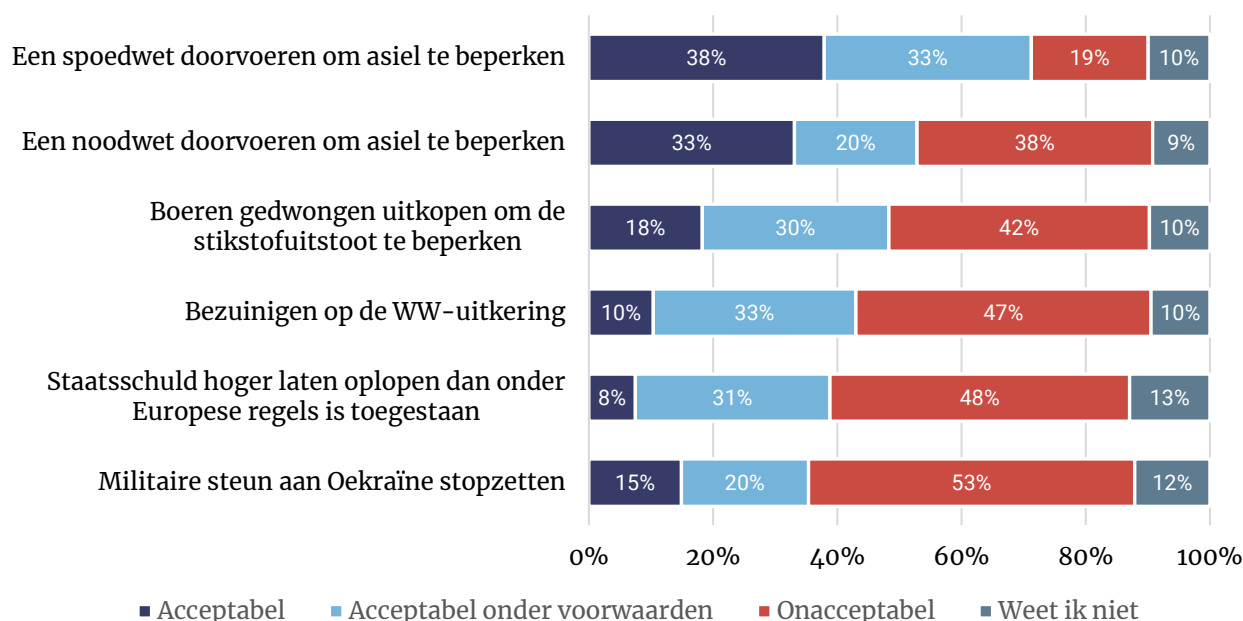
Bijna vier op de tien kiezers (38%) vinden het invoeren van een expedwet om asiel te beperken een acceptabele maatregel, nog eens een derde (33%) vindt het ‘acceptabel onder voorwaarden’ – in de volgende paragraaf beschrijven we welke voorwaarden dit dan zijn. De noodwet wordt door een derde (33%) acceptabel geacht, maar is vooral minder vaak ‘acceptabel onder voorwaarden’ (20%), en wordt in plaats daarvan door 38 procent ‘onacceptabel’ geacht.

Het gedwongen uitkopen van boeren vindt 18 procent acceptabel, 30 procent onder voorwaarden.

Het stopzetten van militaire steun aan Oekraïne wordt het vaakst onacceptabel gevonden (53%).

Figuur 3.1: Stel dat het kabinet de volgende maatregelen neemt. Zou u dit acceptabel of onacceptabel vinden?

Basis: allen (n = 2.290).

*Bij de antwoordopties voor expedwet en noodwet werd de volgende toelichting getoond: “(het verschil tussen een exped- en noodwet is dat bij een expedwet de Eerste en Tweede Kamer eerst akkoord moeten gaan voordat we wet wordt ingevoerd. Een noodwet kan worden doorgevoerd zonder akkoord van de Eerste en Tweede Kamer)”

** Bij ‘bezuinigen op de WW-uitkering’ werd de volgende toelichting getoond: “(een tijdelijk inkomen dat mensen ontvangen bij werkloosheid)”.

De PVV heeft de afgelopen weken gepleit voor het gebruik van noodwetgeving om asielmaatregelen te nemen. Toch is voor PVV-kiezers ook een spoedwet veelal acceptabel. Negen op de tien (90%) PVV-kiezers vinden een spoedwet (ook) acceptabel (68% sowieso, 23% onder voorwaarden – voor de laatste groep bestaan de voorwaarden er vooral uit dat de noodwet niet mogelijk is, en dat de maatregelen snel worden genomen (zie ook onder)). Bij de noodwet is de steun onder PVV-kiezers wat vaker onvoorwaardelijk (80% acceptabel, 15% onder voorwaarden).

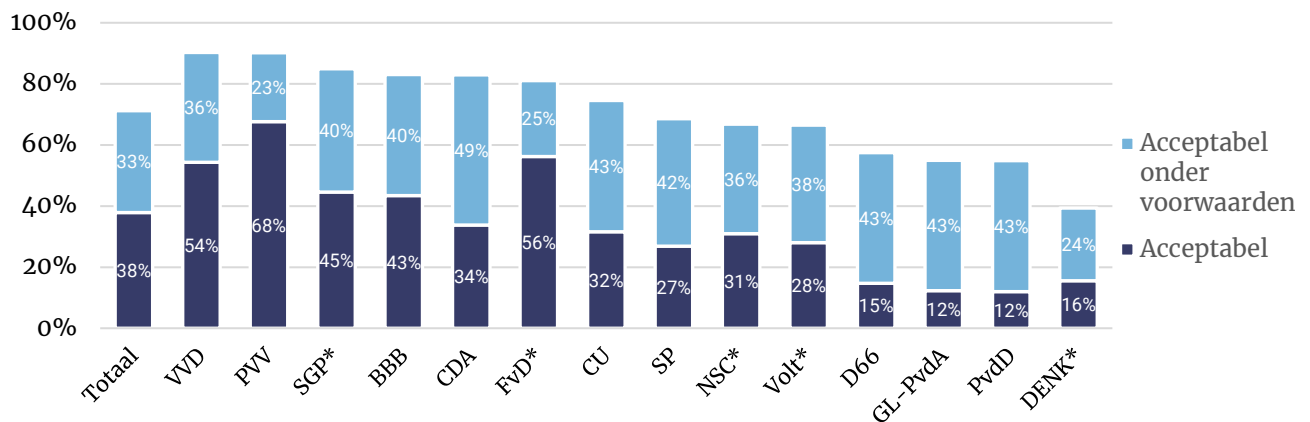
Bij andere partijen zien we juist het omgekeerde patroon: een spoedwet ziet men eerder zitten dan een noodwet, en aan de noodwet worden vaker voorwaarden gesteld.

Ook onder linkse kiezers vindt een meerderheid de *spoedwet* ten minste onder voorwaarden acceptabel. Dat geldt alleen niet voor kiezers van DENK (40% acceptabel of onder voorwaarden). Daarmee is voor linkse kiezers het verschil tussen de spoed- en noodwet groot, omdat zij de noodwet in overgrote meerderheid onacceptabel vinden. Zo acht 55 procent van de kiezers van GL-PvdA de spoedwet (onder voorwaarden) acceptabel (39% niet), terwijl slechts 15 procent een noodwet zou accepteren (80% niet).

De partij NSC legde de afgelopen tijd veel nadruk op de ‘dragende motivering’ die aan een noodwet ten grondslag moet liggen. NSC-kiezers zijn enthousiaster over de spoedwet (67% acceptabel of onder voorwaarden) dan over de noodwet (53%). Een derde van de NSC-kiezers vindt de noodwet helemaal onacceptabel (34%).

Figuur 3.2: ‘Een spoedwet doorvoeren om asiel te beperken’, naar huidige politieke voorkeur

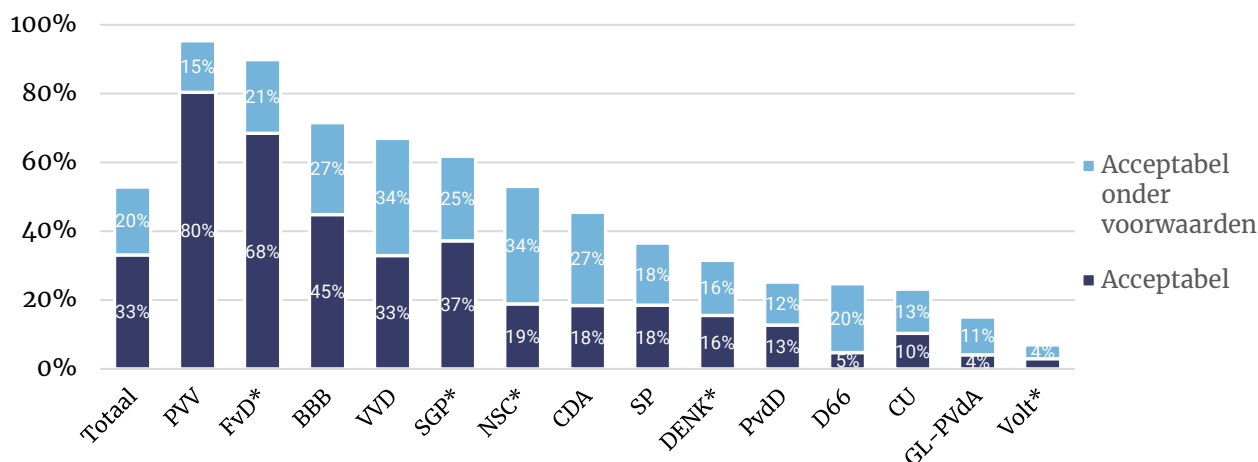
‘Stel dat het kabinet de volgende maatregelen neemt. Zou u dit acceptabel of onacceptabel vinden?’

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

Bij de antwoordopties voor spoedwet en noodwet werd de volgende toelichting getoond: “(het verschil tussen een spoed- en noodwet is dat bij een spoedwet de Eerste en Tweede Kamer eerst akkoord moeten gaan voordat we wet wordt ingevoerd. Een noodwet kan worden doorgevoerd zonder akkoord van de Eerste en Tweede Kamer)”

Figuur 3.3: 'Een noodwet doorvoeren om asiel te beperken', naar huidige politieke voorkeur
 'Stel dat het kabinet de volgende maatregelen neemt. Zou u dit acceptabel of onacceptabel vinden?'

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

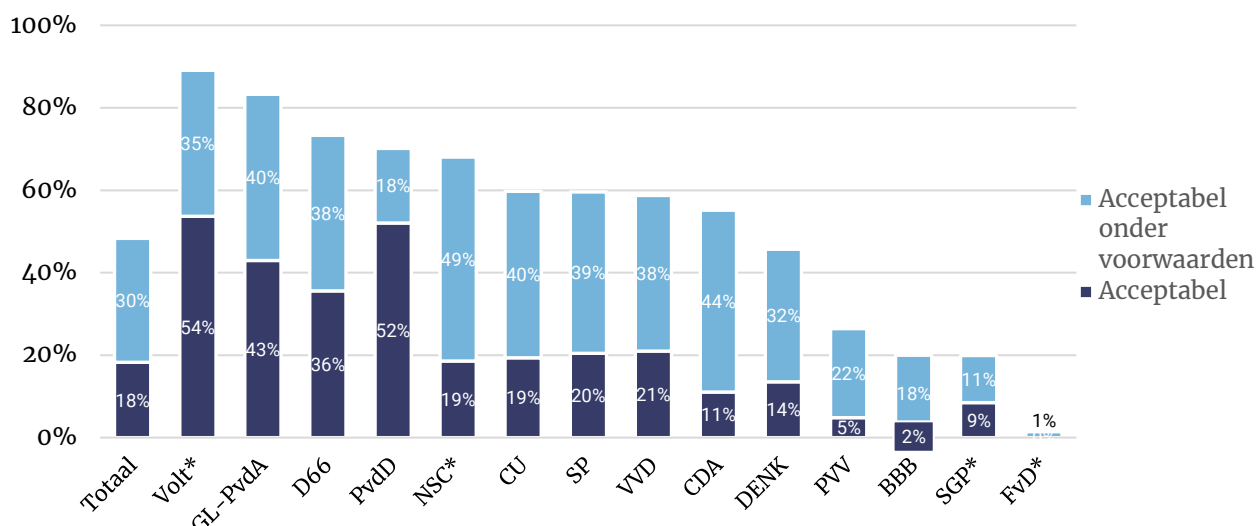
Bij de antwoordopties voor spoedwet en noodwet werd de volgende toelichting getoond: "(het verschil tussen een spoed- en noodwet is dat bij een spoedwet de Eerste en Tweede Kamer eerst akkoord moeten gaan voordat we wet wordt ingevoerd. Een noodwet kan worden doorgevoerd zonder akkoord van de Eerste en Tweede Kamer)"

Boeren uitkopen: voor één op de vijf BBB-kiezers bespreekbaar

Na de kwestie van asielmaatregelen is met name de maatregel om boeren gedwongen uit te kopen polariserend. Linkse kiezers staan hier in grote meerderheid achter. Bij BBB vindt 2 procent gedwongen uitkoop acceptabel, 18 procent vindt het acceptabel onder voorwaarden.

Figuur 3.4: 'Boeren gedwongen uitkopen om de stikstofuitstoot te beperken'

'Stel dat het kabinet de volgende maatregelen neemt. Zou u dit acceptabel of onacceptabel vinden?'

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

3.5 Onder welke voorwaarden acceptabel?

Asielspoedwet

Een derde van de kiezers (33%) vindt een *asielspoedwet* onder voorwaarden acceptabel. Een veelgenoemde voorwaarde voor de spoedwet onder kiezers van vrijwel alle partijen is dat beide Kamers betrokken moeten worden en moeten instemmen met de wet. Men vindt het belangrijk dat de wet in lijn is met de Grondwet, de rechtsstaat respecteert en voldoet aan Europese regelgeving. Sommigen (met name linkse kiezers) zeggen dat zij het inhoudelijk niet per se eens zijn met de wet, maar zij vinden de wet acceptabel als de Eerste en Tweede Kamer akkoord gaan – ‘dan is het democratisch’.

Verder worden specifieke situaties genoemd waarin een spoedwet acceptabel zou zijn – bij grote toename in instroom, gevaren voor volksgezondheid, onverwachtse situaties. Daarbij vermeldt men soms ook dat hier in hun ogen momenteel nog geen sprake van is. Ten slotte wordt door sommigen genoemd dat er duidelijke kaders moeten bestaan over de typen migranten die nog wel naar Nederland mogen komen – met name ‘echte vluchtelingen’.

Hieronder een aantal illustrerende citaten.

- *Als de 1e en 2e kamer akkoord gaan is dit een democratisch proces. Los of je het hier mee eens bent.*
- *Indien het feitelijk te onderbouwen is dat dit nodig en behulpzaam is. De feiten zijn er echter nog onvoldoende.*
- *Als het democratisch wordt geregeld en echt ontzettend goed is onderbouwd, met inachtneming van grondrechten van de mens en respect en begrip voor individuele situaties, dan vind ik dat het mogelijk moet zijn om erover te praten. Alle mensen moeten met respect worden behandeld, dus ook asielzoekers.*
- *Als de instroom echt schrikbarend toeneemt. Niet omdat de doorstroom stagneert.*
- *Als er een kritisch probleem ontstaat (onverwachts dus).*
- *Dan moeten er hele duidelijke kaders gezet worden over wie nog wel binnen (kennis migranten).*
- *Dat de echte vluchtelingen een eerlijke kans hebben en die uit veilige landen komen gewoon terug gaan*
- *Dit kan alleen als NL ernstige schade ondervind van de toestroom van asielzoekers. De toestroom zal beduidend hoger moeten zijn dan tijdens de asielpiek van enkele jaren terug.*

Circa een kwart (23%) van de PVV-kiezers vindt de spoedwet acceptabel. PVV-kiezers zeggen met name dat de spoedwet voor hen acceptabel is als de noodwet geen optie is. Het belangrijkste voor hen is dat de migratie naar Nederland wordt beperkt. Wel noemt een aantal als voorwaarde dat dit zo snel mogelijk moet gebeuren.

- *Als de noodwet niet gaat lukken, maar een spoedwet, de aanzuigende werking van asielzoekers moet en zal naar beneden!*
- *Het moet dan wel met spoed gebeuren en geen eindeloos gesteggel en haantjesgedrag.*

Asielnoodwet

Eén op de vijf (20%) vindt een *asielnoodwet* onder voorwaarden acceptabel. Hoewel het gebruik van noodrecht gekenmerkt wordt door het feit dat het parlement hierbij niet hoeft in te stemmen met de wet voordat deze in werking gaat, stellen veel Nederlanders die de noodwet ‘onder voorwaarden acceptabel’ vinden dit wel als voorwaarde. Anderen benadrukken vooral dat er een crisissituatie moet bestaan, met name door ‘onbeheersbare’ instroom, of omdat ‘er echt geen

ruimte meer is'. Anderen omschrijven de noodwet als een *last resort* – het is acceptabel als alle andere opties niet slagen – en/of vinden dat hij bij uitstek tijdelijk moet zijn. Ook is een veelgenoemde voorwaarde – net zoals bij een spoedwet werd genoemd – dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen verschillende soorten migranten, waarbij met name voor 'echte vluchtelingen' wel plek moet blijven.

- *Dat die maatregel pas ingezet wordt, als alles anders heeft gefaald.*
- *Als het echt uit de hand loopt en er gewoon geen plek meer is*
- *Eerste en tweede kamer moeten akkoord gaan*
- *De reden voor het asiel uiteraard. Vluchten voor oorlog vindt iets heel anders dan zoeken naar een beter leven*
- *Het mag niet zo zijn dat de deur volledig dicht gaat. Oorlogsslachtoffers dienen toegang te houden.*

NSC-kiezers noemen dezelfde voorwaarden als andere kiezers. Het is voor hen met name belangrijk dat er 'echt een crisissituatie' is, waarin snel gehandeld moet worden.

Boeren gedwongen uitkopen

Voor degenen die het gedwongen uitkopen van boeren 'onder voorwaarden acceptabel' vinden (30% van alle kiezers), is het veelal belangrijk dat dit pas als laatste redmiddel wordt in gezet – bijvoorbeeld omdat men niet vaak genoeg vrijwillig stopt, of er gevaren voor de volksgezondheid ontstaan. Ook moet er een goede financiële compensatie zijn. Anderen zeggen dat het uitkopen 'eerlijk' moet zijn, bijvoorbeeld door de grootste uitstoters aan te pakken.

Hoewel het gaat om 'gedwongen' uitkoop, geeft men ook regelmatig aan dat boeren het er zelf mee eens moeten zijn als zij worden uitgekocht. Bijvoorbeeld omdat zij geen opvolger hebben.

- *Als boeren een fatsoenlijke schadevergoeding krijgen.*
- *Alleen als er een goede uitkoop regeling is*
- *Dat ze naar behoren worden gecompenseerd en niet met het minste van het minste worden uitgekocht*
- *Alleen als het uitkopen goed is onderbouwd en het op een eerlijke manier gaat. Ofwel: als ik wordt uitgekocht, dan blijft mijn in verhouding nog vervuilendere veel grotere buurman niet overeind. Het is maar al te makkelijk om de kleine bedrijven aan te pakken en de grote hun gang te laten gaan.*
- *Als de boeren geen opvolger hebben. Als het de spuigaten uitloopt met de uitstoot op een bepaalde plek*

De partij BBB is tegen gedwongen uitkoop van boeren. Achttien procent van haar huidige kiezers vindt dit echter onder voorwaarden wel acceptabel. Zij stellen vergelijkbare voorwaarden als andere kiezers: boeren moeten goed gecompenseerd worden en deze maatregel mag alleen als laatste redmiddel worden ingezet. Ook vinden zij dat boeren in het geval van uitkoop een andere vorm van inkomsten moeten hebben.

- *In bepaalde gebieden, in bepaalde situaties, zou het moeten kunnen. En dan bij boeren die echt niet andere aanpassingen hebben gedaan of bereid zijn te doen.*
- *Alleen als het echt niet anders kan*
- *Alleen als ze het zelf willen of dat het onomkeerbaar is*
- *Als ze een andere vorm van bestaan krijgen*

4 Ideologische positionering

4.1 Kiezer plaatst zichzelf vaker rechts dan links van het midden

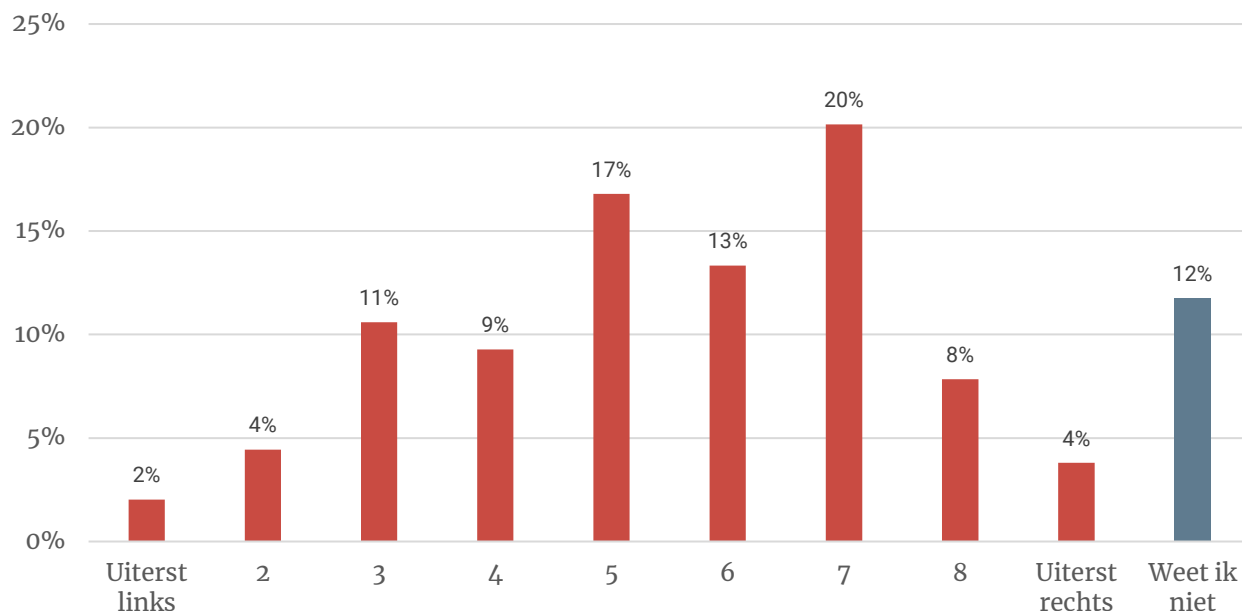
Om de ideologische positionering van kiezers te meten en te achterhalen of dit de afgelopen anderhalf jaar is veranderd, vroegen we hen zichzelf te plaatsen op een schaal van uiterst links (1) tot uiterst rechts (9). De meest gegeven antwoorden zijn in het midden (17% kiest '5') of net rechts hiervan (13% kiest '6', 20% kiest '7').

Een kwart van de kiezers (26%) beschouwt zichzelf als links van het midden (positie 1 t/m 4). Bijna de helft (45%) ziet zichzelf als rechts van het midden (positie 6 t/m 9).

Twaalf procent weet niet waar hij of zij zichzelf zou plaatsen.

Figuur 4.1: In de politiek wordt soms gesproken over "links" en "rechts". Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

Basis: allen (n = 2.209).

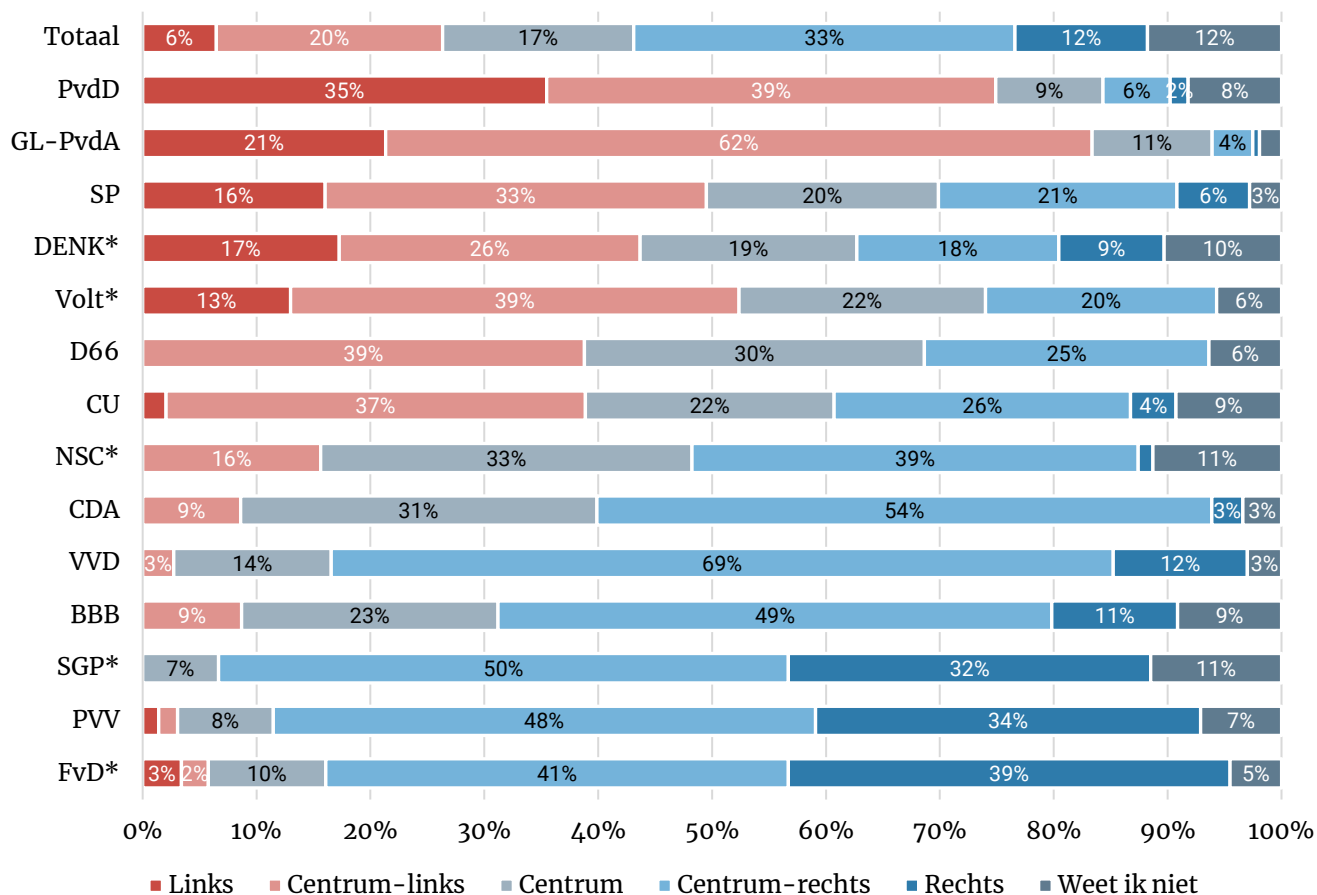
Naar partijvoorkeur

Onderstaande figuur toont de zelf-plaatsing van kiezers. Kiezers van PvdD (74%), GL-PvdA (83%) en Volt (52%) betitelen zichzelf doorgaans als links van het midden. Opvallend is dat 8 procent van de PvdD-kiezers zichzelf rechts van het midden plaatst.

Als het meest rechts zien kiezers van FvD, PVV en SGP zichzelf.

Figuur 4.2: In de politiek wordt soms gesproken over "links" en "rechts". Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

Basis: allen (n = 2.209). Uitgesplitst naar huidige partijvoorkeur.

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

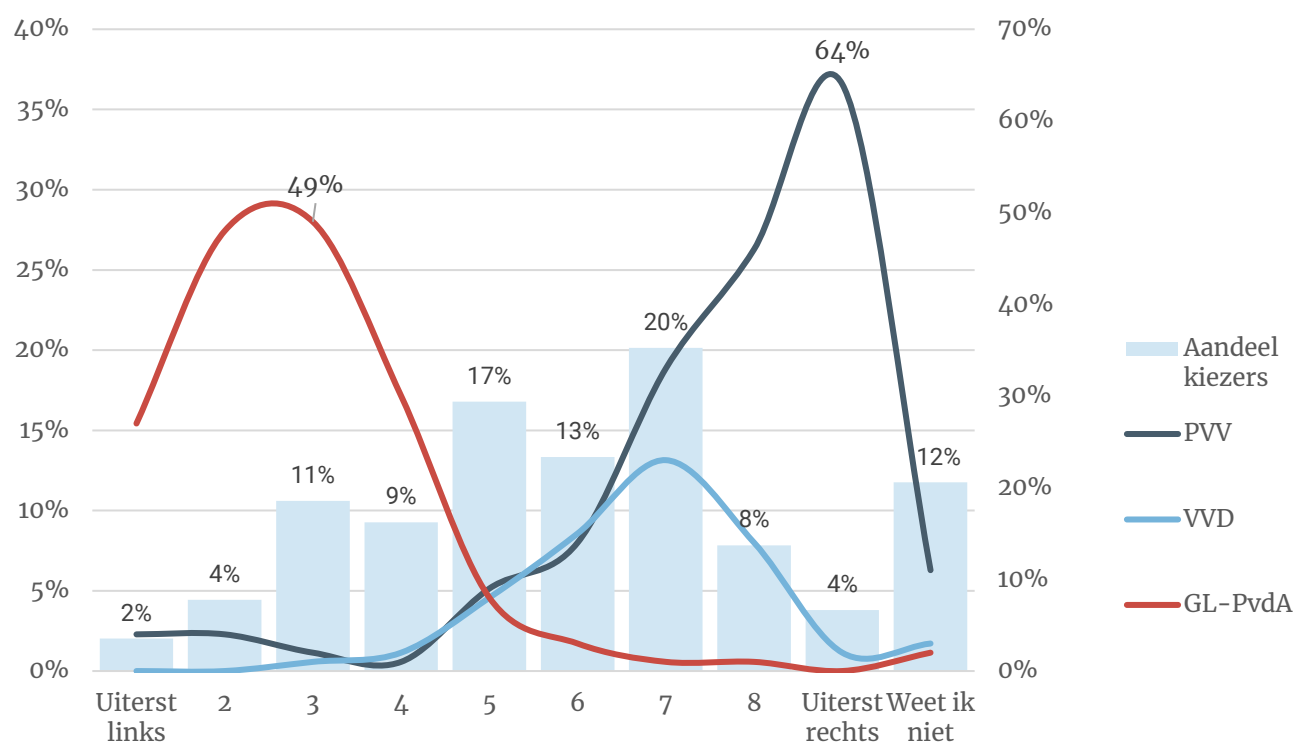
4.2 GroenLinks-PvdA domineert bij linkse kiezer, PVV bij rechtse

Tabel 4.1 (volgens pagina) laat voor elk segment op de links-rechtsschaal (1 t/m 9) zien voor hoeveel zetels dit segment goed is. Zo zijn de meest linkse kiezers in Nederland samen goed voor 3 zetels. Voor elk segment is getoond wat de populairste partijen zijn onder deze ideologische groep. Bij de meest linkse kiezers is dat PvdD (27% van hen heeft voorkeur voor deze partij), gevolgd door GroenLinks-PvdA (27%) en SP (16%). In figuur 4.3 is de zelfpositionering van kiezer nogmaals afgezet tegen de voorkeur voor de drie grootste partijen, PVV, VVD en GL-PvdA.

Hier zien we dat GL-PvdA met name populair is onder linkse kiezers. Maar deze kiezersgroep is relatief klein; samengenomen is de linkerkant van de ideologische schaal goed voor 40 zetels; in het midden is dat 24 zetels en aan de rechterkant 68 zetels. PVV en VVD zijn de populairste partijen aan de rechterkant, waar zich dus relatief veel kiezers bevinden. Voor GroenLinks-PvdA zijn de groeimogelijkheden aan de linkerkant beperkt.

Figuur 4.3: Zelfpositionering van kiezers (linker-as) vergeleken met aandeel dat PVV, VVD of GL-PvdA als voorkeurspartij heeft

Basis voor linker-as: allen (n = 2.290). Basis voor rechter-as: segment (1-9) op links-rechtsschaal.

Leesvoorbeeld: 11 procent van de kiezers plaatst zichzelf op plek 3 op de ideologische schaal van 1 (uiterst links) tot 9 (uiterst rechts). Van hen heeft 49 procent GroenLinks-PvdA als voorkeurspartij.

Tabel 4.1: Zetelaandeel en populairste partijen per ideologisch segment op de links-rechtsschaal (1-9)
 Basis voor partijpercentages: segment op links-rechtsschaal.

Zelf-positionering	Zetels	Populairste partij	#2 partij	#3 partij
1 (uiterst links)	3	PvdD (27%)	GL-PvdA (27%)	SP (16%)
2	6	GL-PvdA (48%)	PvdD (18%)	SP (10%)
3	16	GL-PvdA (49%)	D66 (8%)	SP (7%)
4	15	GL-PvdA (28%)	D66 (13%)	PvdD (9%)
5 (midden)	24	D66 (9%)	CDA (9%)	PVV (9%)
6	20	VVD (15%)	PVV (14%)	CDA (14%)
7	30	PVV (33%)	VVD (23%)	BBB (5%)
8	12	PVV (46%)	VVD (14%)	FvD (5%)
9 (uiterst rechts)	6	PVV (64%)	FvD (9%)	SGP (5%)
Weet niet	18	PVV (11%)	D66 (3%)	PvdD (3%)

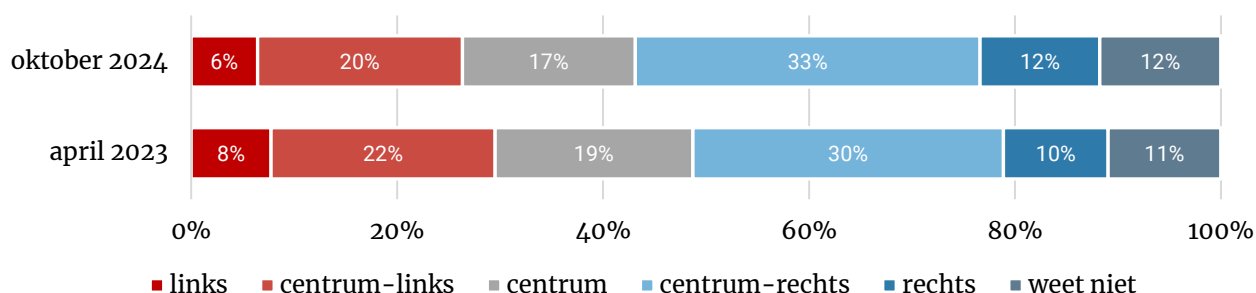
4.3 Electoraat in anderhalf jaar tijd verder naar rechts opgeschoven

In april 2023 stelden we kiezers dezelfde vraag. Figuur 5.2 toont dat het Nederlandse electoraat in de afgelopen anderhalf jaar een tikkeltje naar rechts is opgeschoven. In april 2023 zag 30 procent zichzelf als links en 40 procent als rechts. Inmiddels is de verhouding 26 procent (links) en 45 procent rechts).

De gemiddelde Nederlanders komt uit op een 5,5 - net rechts van het midden dus. In april 2023 was dit nog een 5,2.

Figuur 5.2: In de politiek wordt soms gesproken over "links" en "rechts". Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

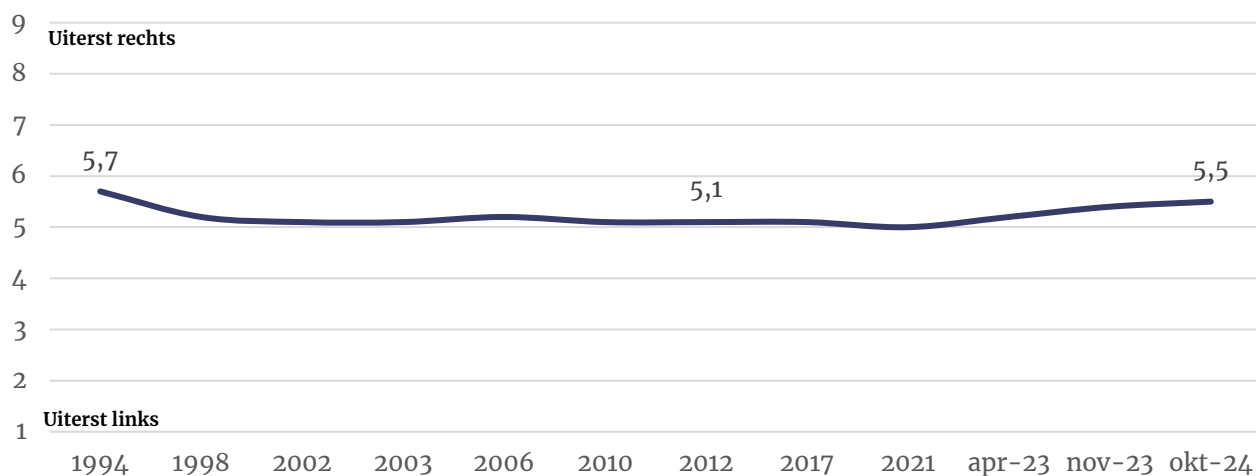
Links = 1 of 2, centrum-links = 3 of 4, centrum = 5, centrum-rechts = 6 of 7, rechts = 8 of 9.
Basis: allen (n = 2.290).

Door data van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) te raadplegen kunnen we de uitkomsten ook in breder historisch perspectief zetten. Het NKO verzamelt haar data altijd rondom Tweede Kamerverkiezingen. Om links-rechtsplaatsingen te meten maken zij gebruik van een schaal van 0 (uiterst links) tot 10 (uiterst rechts). Om het middelpunt van de twee schalen hetzelfde is (een '5') kunnen we de gemiddelde uitkomsten vergelijken. Figuur 5.3 toont dat de Nederlandse kiezer altijd nipt rechts van het midden is geweest sinds 1998 (bij de meting van 1994 was de kiezer wat rechtser) en dat er nu sprake is van een lichte verschuiving naar rechts.

Figuur 5.3: Gemiddelde zelf-plaatsing Nederlandse kiezer

Metingen april 2023 en oktober 2024 door Ipsos I&O (schaal van 1 tot 9).
Andere metingen door NKO (schaal van 0 tot 10).

4.4 Partijpercepties

We vroegen kiezers ook, net als in april 2023, partijen in te schatten op een schaal van uiterst links (1) tot uiterst rechts (9). Bij een aantal partijen is de perceptie duidelijk verschoven. BBB wordt nu beduidend rechtser ingeschat dan in april 2023 (toen 5,9, nu 6,5). Destijds was de BBB net als winnaar uit de bus gekomen bij de Provinciale Statenverkiezingen en zag plaatste de kiezer BBB centrum-rechts in het politieke landschap, ter linkerzijde van de VVD. Nu vinden kiezers de BBB net zo rechts als de VVD. DENK en Volt zijn linkser geworden in de ogen van de kiezer.

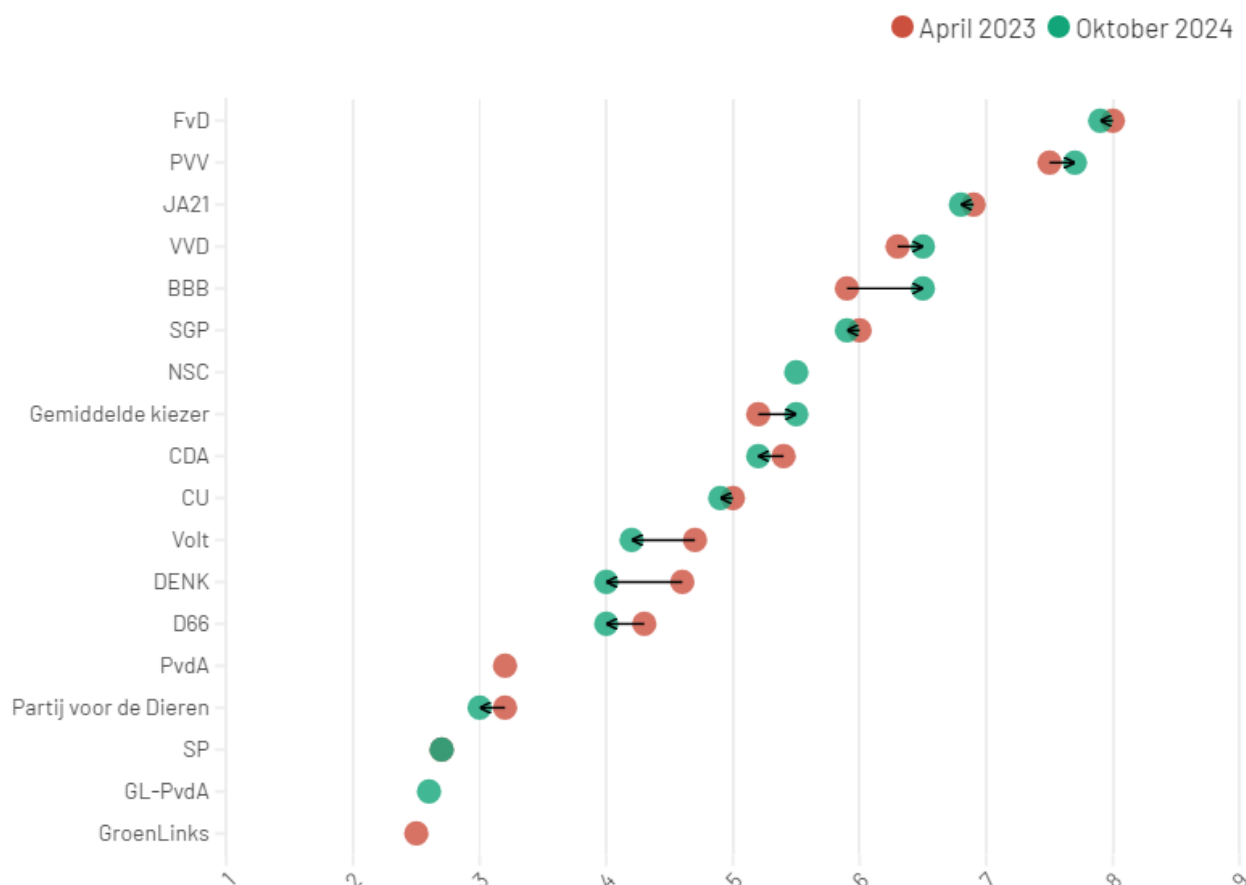
GroenLinks-PvdA krijgt ideologische positionering van GroenLinks: meest linkse partij

Ook interessant is de ontwikkeling die GroenLinks-PvdA heeft doorgemaakt. In april 2023 waren dit nog twee losse partijen en werd GroenLinks als meest linkse partij ingeschat (2,5). De PvdA werd meer als centrum-linkse partij beschouwd (3,2). Tussen de SP en D66 in.

Nu beschouwen kiezers GL-PvdA als bijna net zo links (2,6) als GroenLinks in april 2023, waardoor GL-PvdA nu als meest linkse partij in de Tweede Kamer wordt gepercipieerd.

Figuur 5.4: Waar zou u de volgende partijen plaatsen op deze schaal, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

Basis: allen (n = 2.290).

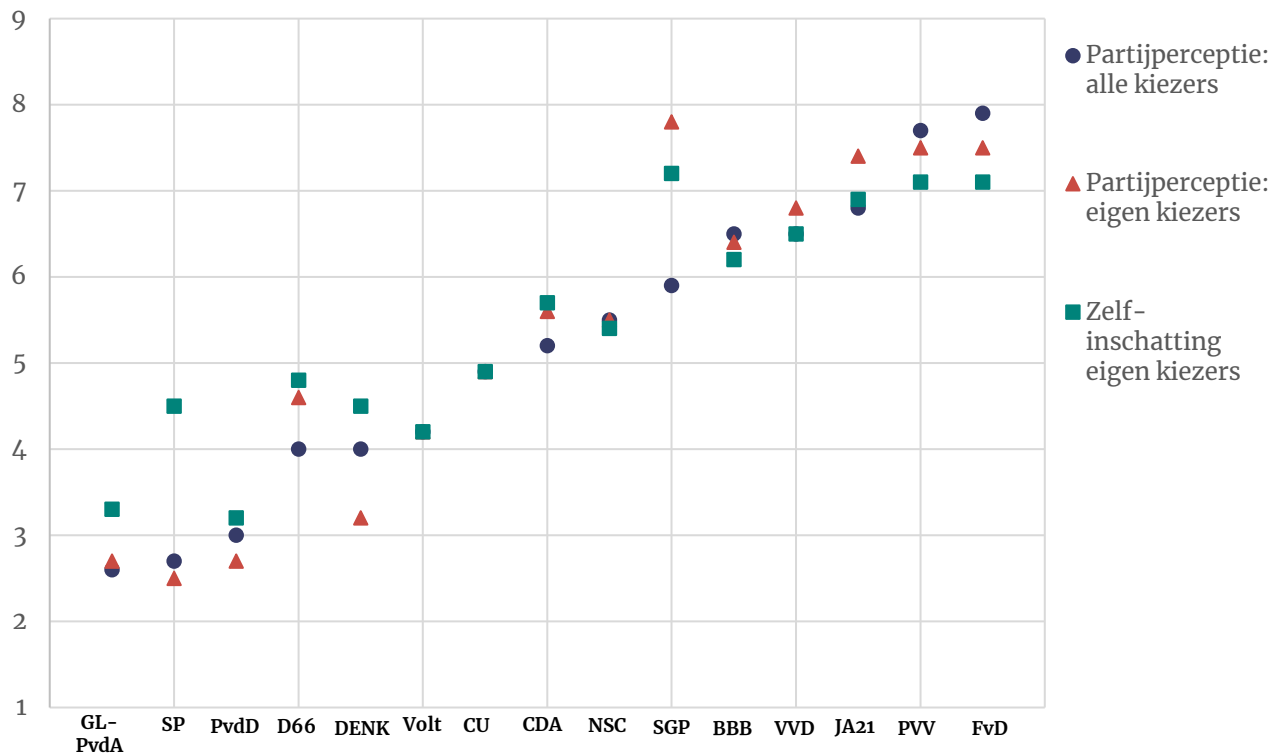
4.5 kiezer schat zichzelf als gematigder in dan voorkeurspartij

Figuur 5.5 illustreert hoe kiezers hun voorkeurspartij, andere partijen en zichzelf inschatten. Het blauwe bolletje is de gemiddelde inschatting van alle kiezers over een partij. Het rode driehoekje is de inschatting van de eigen kiezers van hun voorkeurspartij. Het groene vierhoekje is hoe links of rechts kiezers zichzelf inschatten.

Een aantal zaken vallen op aan de figuur. Ten eerste, kiezers vinden zichzelf gematigder dan hun inschatting van hun voorkeurspartij. Dit blijkt uit het feit dat groene vierkantjes doorgaans meer naar het midden staan dan rode driehoekjes. Bij de SP is dit bijvoorbeeld sterk het geval. SP-kiezers vinden zichzelf erg gematigd (4,5- net links van het midden dus) maar schatten hun eigen voorkeurspartij als duidelijk links in (2,5). Andersom zien we dat PVV'ers zich ook als gematigder zien (7,1) dan hun inschatting van de partij (7,5).

Ook opvallend is dat SGP-kiezers hun eigen partij (7,8) en zichzelf (7,2) als veel rechtser inschatten dan de gemiddelde kiezer (de gemiddelde kiezer ziet de SGP als centrum-rechts: 5,9). Ook de posities van NSC en Volt vallen op. Bij deze partijen vallen de percepties van de partijen en de zelf-inschatting van de eigen kiezers precies samen.

Figuur 5.5: Partijperceptie (door alle kiezers in het blauw, door eigen kiezers in het rood) en zelf-inschatting kiezers (in het groen). Basis: allen (n = 2.290).

5 Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdagmiddag 18 tot maandagochtend 21 oktober 2024. Er was geen opdrachtgever. In totaal werkten 2.290 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. Een deel (n = 254) deed mee via PanelClix. Dit zijn voornamelijk jongeren, lager opgeleiden en respondenten met een niet-westerse achtergrond.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van n=2.000 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

Ipsos I&O Publiek

Ipsos I&O komt voort uit het recente samengaan van I&O Research en Ipsos. Ipsos I&O Publiek is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2022). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Ipsos I&O Publiek werkt voor overheids- en non-profitorganisaties.

Ipsos I&O is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. Ipsos I&O is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

Contactgegevens

Ipsos I&O Enschede

Zuiderval 70

Postbus 563

7500 AN Enschede

053 - 200 52 00

KVK-nummer 08198802

info@ioresearch.nl

www.ioresearch.nl

Ipsos I&O Amsterdam

Piet Heinkade 55

1019 GM Amsterdam

020 - 308 48 00

info@ioresearch.nl

www.ioresearch.nl